لینگوا فرانکای کوردیی: زمانی ستاندەرد و فەرمیی

کامیار سابیر
ناسراو بە
خەتاب سابیر
kamyar.sabir@hotmail.com
November 2007

ئەبستراکت:

ئەم توێژینەوەیە زۆر بەوردیی دەچێتە سەر کۆمەڵێ بۆچوونی کوشندە، کەدەرگیری جێکەوتکردنی زمانی ئەدەبی یەکگرتووی کوردیی، یان دروستتر و کەمئارێشەتر زمانی ستاندەردی کوردیی بوونە. هەروەها لەو لایەن و داتا جیاوازانەش دەکۆڵێتەوە کە سێمانتیک (واتاسازیی –semantic) و سینتاکتیکی(رستەسازیی-syntactic) ئەم زمانە لەمەڕ بەکارهێنانە جۆراوجۆرەکانیدا دووچاری کۆمەڵێ گرێ و گۆڵ بووەتەوە. لە جەرگەی باسەکەدا هەوڵ دەدرێ قامک بخرێتە سەر پێشگیرییە سیاسیی و کولتووریی و زمانەوانییەکانی ئەم رەهەندە، هەروەها ئاماژە بە چوارچێوەی ئەو پلان وکینەو قاچکێشانەوانە دەدرێ کە لەناو هەندێ نووسەرو رۆشنبیری کرمانجی ژووروودا دەرهەق بە زمانی ستاندەردی کوردیی(سۆرانیی) هەیە، سەرجەم ئەم باسانە بە ئارگیومێنتەوە پاڵپشتیی دەکرێن. لەکۆتاییشدا توێژینەوەکە بە پێشنیازو پێداویستیی سیاسیی و کولتووریی و رۆشنبیریی بۆ دەسەڵاتی سیاسیی کورد و خەمخۆرانی زمانی کوردیی، ئەم دۆسییەیە بەکراوەیی دەهێڵێتەوە.

پێشەکیی(Introduction):

لینگوا- فرانکا(Lingua-Franca) وەک زمانێکی کۆمۆن ، زمانێکی باو و باڵادەست ، زمانێکی ستاندەرد کە کۆمەڵێ گەل، نەتەوە یان دایەلێکت و ناوچە بەکاری دەهێنن تەوەرەی سەرەکیی ئەم باسەیە. هەڵبژاردنی تێرمی لینگوا فرانکا بۆ ئەم توێژینەوەیە، پەیوەندیی راستەوخۆی بە گرنگیی ستاندەردبوون و ستاندەرایزی standardize زمانی کوردییەوە هەیە. لینگوا فرانکا " Frankish Language"، تێکەڵەیەکە لە زمانێکی چێکراو، بۆ پەیوەندیی ئەو نەتەوەو جڤاکانە بەکار دەهێنرێ کە زمانێکی کۆمۆنیان نییە، یان کۆمەڵێ دایەلێکتی ئەوەندە دووریان هەیە، پێویستیان بە زمانێکی ستاندەردە کە کۆیان بکاتەوە.

زۆر بەمەبەستەوە لێرەدا لینگوا فرانکا، بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی بەکارهاتووە. ئێستا ئینگلیزیی خۆبەخۆ بووە بە زمانی لینگوا فرانکای هەموو ئەوروپا و بگرە تەواوی جیهان، سەردەمانێک، بەتایبەت لە بواری دیپلۆماسییدا، زمانی فرانسیی ئەم رۆڵەی دەبینی. لینگوا فرانکا، وەک فۆرماتێک لە زمان، بوونی خۆی بە سروشتیی دەسەپێنێ و دەبێتە زمانی دامودەزگاو پرۆژەکانی کۆمەڵگە. لە هەلومەرجی ئێستای کوردستاندا، فۆرماتی سۆرانیی، تاکە لینگوا فرانکای زمانی کوردیی خۆی دەنوێنێ و ئەم توێژینەوەیە بە وردیی لێی دەکۆڵێتەوە. توێژینەوەک بە شێوازی گەیاندنی conductive بۆچوونە جیاوازەکان بەیەکترو پێکەوە بەراوردکردنیان دەبێ. هاوکات شێوازی هاندانی لۆژیکییانە inductive

بۆ پڕکردنەوەی کەلێنی ئارگیۆمێنتەکان پێڕۆ دەکات.

باسەکە بەسەر دوو بەشی سەرەکییدا دابەش دەکرێ.

1. تێگەیشتن لە بەکارهێنانی زمان بەگشتیی و زمانی ستاندەردی کوردیی بەتایبەتیی وەک بڕبڕەی پشتی ئەم باسە، هەروەها شێواندنی زمان و خۆلادان و خۆدزینەوە لە وردەکارییەکان و ڕێساکانی زمان و ستراکتۆری پتەوی زمان، لەئەنجامی بەدتێگەیشتن و خۆماندوونەکردندا، بەبیانووی ئەوەی ئەمجۆرە باسانە ڕەخنەی بێ بەهرە و بێکەڵکن.
2. لەمپەردانان و بیانوو هێنانەوە بۆ بنکۆڵکردنی زمانی ستاندەردی نووسین لەلایەن هەندێ کەس و ناوچەو دایەلێکتەوە کە جگە لە ڕەگەزپەرستیی و ناوچەگەرییەتیی و خۆخۆریی، هیچ ناوێکی تر پێناسەی ئەدگار(feature) و ئاکاری ئەو بۆچوونانەیان ناکات. ئەم خاڵە کرۆکی ئەم توێژیەوەیە دەبێت و زۆربەی ئارگیومێنتەکان جەخت لەسەر پێداویستیی زمانی ستاندەرد دەکەنەوە و لایەنە پۆزەتیڤ و نەگەتیڤەکانی ئەم ستاندەرایزکردنە شرۆڤە دەکات.

ئەو تێرمۆنۆلۆجییانەی لەم توێژینەوەیەدا بەکارهێنراون، لە فەنۆلەجی(phonology)ی ئینگلیزییەوە وەرگیراون، واتە کەمتر کورداندنی زاراوە زانستییەکانی تێدایەو پتر زاراوە و تێرمەکان بە فەنۆڵەجی ئینگلیزیی دانراونەتەوە. ناوەڕۆک و پەیامی ئەم نووسینەش ئەوەیە، کە ناکرێ لەسەردەمی گلۆباڵیزەیشندا لەسەر کێشەیەکی وەک زمانی ستاندەردی کوردیی شرۆڤەو شیکاریی بکەین، بەڵام بە بیستنی چوار تێرمی بیانیی (پتر مەبەست لە ئینگلیزییە) تەقەی سەرمان بێت. ناکرێ لەم سەردەمەدا،خۆت بەزمانەوان و زمانزان و پسپۆری زمانەوانیی بزانیت و باس لە لینگوا فرانکای کوردیی بکەیت ، کەچیی لەکوردییش بترازێ زمانێکی تر نەزانیت.

ئەم پاشاگەردانییەی زمانی کوردیی و ستاندەردی نووسین لە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا، بیرمان بەلای ئەوەدا دەبات، ئەو تەکنیکگەلەی ئەم دەسەڵاتە لەمەڕ زماندا بەکاری دەهێنێ و هەر شارەو لە ئاوازێک دەخوێنێ، هەر دەڤەرەو سیستەمێکی خوێندنی تێدایەو هەر ناوچەیەو لەخەمی دەستپێوەگرتنی دایەلێکتە لۆکاڵییەکەی خۆیدایە، بە پێچەوانەی ئەرکەکانی ئەو تێرمە بچوێنین کە "*بایۆ-دەسەڵات bio-power*"ەکەی فوکۆ لەخۆی دەگرت. دیارە فوکۆ مەبەستی لە تەکنەلۆژیای دەسەڵات بوو لە کۆمەڵگە ڕۆئاواییەکاندا کە سەرەنجام لە کۆمەڵێ تەکنیکی هەمەچەشنەوە دەکرایە یەک تەکنەلۆژیای پێڕۆکراو(Foccault,1980). ئێستا کاتی ئەوە هاتووە، بە یەک ستایڵ و یەک تەکنیک و یەک ئامانجی دوورو ئەجێندایەکی هاوبەشەوە، هەموو تاکێکی کورد لە زمانی ستاندەردی کوردیی وردبێتەوە.

زۆر کەس هەن لە کوردستان و لەهەندەران، هیچ گرنگییەک بە ستایڵی نووسین و ستراکتۆری زمانەوانیی نادەن. بەشێک لە پۆستمۆدێرنەکانی کوردستان، بە ئەندێشەو بیری دێریداوە، لەنووسین دەڕوانن و گوێ بەهیچ ئەجێندایەکی زمانەوانیی نادەن لەنووسینەکانیاندا، چۆن دێریدا پێی وابوو" لەناو قەفی زنجیری پاشکۆیی و(هەڵەژ) دا، سەخت بوو نووسین و دەستپەڕ onanism لێک جیابکرێتەوە"(Derrida 1976,p.65)، لێرەدا دەستپەڕ بەواتای پراکتیککردن و ڕاهاتن لەسەر شتێک،

بۆیە دواتر، دێریدا بیرۆکەی ئەوەی داهێنا کە هیچ شتێک لەودیو دەقەوە خۆی نابینێتەوە. بەهەمان میتۆدی بیرکردنەوەی دێریداوە، زۆرێک لە پۆستمۆدێرنەکانی کوردستان کەمترین بایەخ بە تەکنیکی زمان و داتاکانی زمان دەدەن.

ئەوانەی گرنگیی بەزمان نادەن لەناو کورددا، بەسەر کاتەگۆریی جیاواز جیاوازدا دابەش دەکرێن، گرنگترینیان لە پۆستمۆدێرنەکان و سکۆلارە تەوەزەلەکان و گرووپە ئایدۆلۆژییەکاندا دەبینرێنەوە. ئەوە لەوە بگەڕێین چەندین لەشکری نووسەرو شاعیر و ژۆرنالیستمان هەیە، کە هەرکەسەو لە ئاوازێک دەخوێنێ و بەئارەزووی خۆیان دەنووسن. ئەوانەی لە هەنووکەدا قورساییان هەیە لە ئەدەبی کوردییدا، دەکرێ بە پۆستمۆدێرنەکان و نووسەرانی بواری تیۆریی و کولتووریی و زانستە مرۆییەکان ، دەستنیشان بکرێن. بەشێکی زۆر لەمانە، وەک بۆچوونەکەی شاعیری سکۆتلەندیی Robert L Stevenson پێیانوایە" سەختیی ئەدەب لە نووسینیندا نییە، بەڵکوو لەوەدایە مەبەست چۆن دەپێکی".

ئەمانە ئەگەر بێتە سەر دۆزینەوی بڕوبیانوو، بۆ ئەو پاشاگەردانیی و بێدەربەستییەی لە تێکستەکانیاندا هەیە، بەسەدان کۆتەیشنی زانایانی بوارە جیاوازەکان دەهێننەوە بۆ سەلماندنی بۆچوونەکانیان، لەگەڵ شەکسپیردا هاوڕان، کاتێ لە هاملێتدا دەڵێ" وشەکانم بۆ سەرەوە دەفڕن، بیرەکانم لەژێرەوە دەمێننەوە، وشە بەبێ بیر، هەرگیز بەهەشتیی نابێ"(SHAKASPEARE in Hamlet, Act3,Scene 3). واتە ئەم جۆرە نووسەرانە، دەیانەوێ گرنگیی بە هزر بدەن و دایەلۆگی تیۆریی بکەن، بەڵام زانستی زمان لەپێ دەکەن و ئەتکی دەکەن. بۆ یەک ساتیش ئەو ڕاستییە ناپەژرێنن، کە میکانیزمی دەربڕینی هەموو زانستەکان، هەر زمانە. ئەوە بەدەر لەوەی زانستی زمان، لای کورد، بەشێوەیەکی سووک و خاکسار سەیر دەکرێ، ئەگینا زانستێکە بەدرێژایی مێژووی مرۆڤایەتیی ئارگیومێنتی زۆر گرنگی لەسەر کراوە.

ئەریستۆفانیسAristophanes پتر لە دوو هەزارو چوارسەد ساڵ لەمەوبەر دەڵێ" بیری کەڵەگەت، پێویستە زمانی کەڵەگەتی هەبێت" کوا ئەو زمانە کەڵەگەتەی بیری (کورد)ی پێ نووسراوەتەوە یان دەنووسرێتەوە. ناکرێ بڵێی کورد شاکارنووسی نییە، بەڵام تەنانەت ئەگەر زۆرێک لەم شاکارانە، بۆ زمانێکی وەک ئینگلیزیی وەربگێڕدرێن، ئەگەر وەرگێڕ زمانی نووسین و ستراکتۆری نووسینەکان دانەڕێژێتەوەو ڕۆڵی زماناسێکی باش نەگێڕێ، دەبێ لەهەر پارەگرافێکدا لای کەم چوار جار ی the ناپێویست لابرێ و لە چوار شوێنی تر دابنرێتەوە. چوار جار was و were یان بۆ چاکبکەیتەوە، (ing و ed) یان لەرستەکاندا بۆ جێگۆڕکێ بکەی، ئەوە لەستراکتۆری داڕشتنەکەی بگەڕێ کە بڕیارە گیانی نووسینەکە بێت.

کەواتە ئەم نووسەرو شاکارنووسانە، چاوەڕوانی هیچیان لێناکرێ لەرووی زانستی زمانەوە خزمەتێک بکەن، چونکە بەداخەوە، خۆیان کۆڵەوارن لەزماندا و کۆرسی فێربوونی زمانی زگماکیان دەوێت. کاتێکیش دەیانەوێ لەڕووی تیۆرییەوە لەزمان رامێنن، کێماسیی ئەوەیان هەیە زمان نازانن، بەڵام بۆ پڕکردنەوەی ئەم کەلێنەیان، دەیانەوێ لەدیدی زانستە مرۆییەکانەوە خۆیان بە زماناس بناسێنن. ئەگەر نووسەرێک بەزمانی زگماکی خۆی نەتوانێ ستراکتۆری تێکستەکانی بەهێز بکات، ئەستەمە

بەهیچ زمانێکی تر بتوانێ. ئەمەش باشترین پێوانەیە، ئەگەر نووسەرێک بەزمانی زگماکی خۆی، توانای نووسینی نەبوو، کاتی خۆی بەفیڕۆ دەدات، ئەگەر بیەوێ بەهەمان ستایڵی پووت بەزمانێکی بیانیی بنووسێ.

بەشێکی دیار لەو کتێب و شاکارە دەگمەنانەی کورد هەیەتی، بەتایبەت لەدوای راپەڕینەوە، ئەگەر چۆن بەکوردییەکی کەچ نووسراون، بەهەمان شێوەش بکرێن بەزمانێکی گرنگی بیانیی و ببرێن یان بنێردرێن بۆ چاپخانە و لەگەڵ ستافی دەزگای پەخشکردنەکەدا گفتوگۆ لەسەریان بکرێ بۆ بڵاوبوونەوە. پێش هەموو شتێ ستافی بەڕێوەبەرانی نووسین editors ی دەزگاکە، پێت رادەگەیەنن و دەڵێن لالۆ گیان ئەم شەڕەپشیلەیە چاک بکە، ئەوە هەرچییەک بێت نووسین نییە، ئەوە گیان و ستایڵی نووسینی تێدا نییە. لەباشترین دۆخیشدا پێت دەڵێن ئەگەر ئەم زمانە زمانی زگماکت نییە، زۆر گرنگ نییە، بەڵام بڕۆ لای (editor) یەکی پرۆفیشناڵی زمانزگماک ئێدیتی بکەو ئەوسا قسەیەکی لێ دەکەین.

هەر ئەم دەردی زمان نەزانینەشە کە کورد وەک نەتەوە، لەچاو قەوارەی خۆیدا، کەمترین تێکستی بەزمانە گرنگەکانی جیهان هەیە. چونکە نووسەرەکانی ناوێرن بە زمانە رۆژئاواییەکان بنووسن، لەکاتێکدا زۆریشیان دەیزانن، چونکە دەزانن دەبن بە چ گاڵتەجارییەک، ئەگەر ئێدیتی نەکەن. بەڵام ئەم جۆرە نووسەرانە و هەموو ئەو کەشوفشەی بەسەر خوێنەری کورددا دەیکەن و رۆشنبیریی دەستی سێ و چواریان بەسەردا ساغدەکەنەوە، ئەگەر بەو زمانە گۆجەوە بەسەر خوێنەری ئەوروپایی و رۆژئاواییدا بیکەن، چاویان دەردەهێنن. ئەوە کە ئەستەمە هەر بۆیشیان بڵاوبکرێتەوە لەهیچ دەزگایەکی پەخشی خاوەن کرێدتدا.

گرنگیی زمان لە رووی ئەنسرۆپۆلۆجییەوە:

لە کتێبی "زگماکیی زمان- *The Language Instinct*" دا پینکەر Pinker ، لەرووی ئەنسرۆپۆلۆجییەوە پێیوایە، لەکاتێکدا زمان وەک ستراکتۆرێکی بایۆلۆجی لەناخی مرۆڤدایە، بەڵام سەرەنجام ئەو نێوەندەیە کە سەرجەم زمانەکانی تێدا وەردەگێڕدرێ بۆ بیرو تێڕامان(Pinker,1994). ئەمڕۆ هیچ گومانی تێدا نییە، سۆرانیی وەک زمانی سەرەکیی کورد ، بووەتە ئەو نێوەندەی کە زۆربەی رەهای بیری کوردیی لە کوردستانی باشوورو کوردستانی رۆژهەڵات و تاراوگەدا، پێدا دەگوزەرێ.

زمان، ئایدێنتیتیidentity ی کۆمەڵایەتییە لە نێوان پێکەوەگرێدانی تاک و کۆڕوکۆمەڵە مرۆییەکاندا. پێوەندیی نێوان زمان و ئایدێنتیتی، پێوەندییەکی زۆر بەهێزەو "کارێکتەرەکانی هەر زمانێک، ئاماژە بۆ ئاسانکاریی ئایدێنتیتی ئەو جڤاکە دەکات"(Tabouret-Keller,1997,p.317). چونکە زمان تەنها ئایدێنتیتی بۆ ئاخافتکەرانی دروست ناکات، بەڵکوو "ئەندامبوونی ئەوانیش لەڕووی گرووپە کۆمەڵایەتییەکانەوە دەستنیشان دەکات"(Gumperz, 1982,p. 239) .

کۆمەڵناسەکان و ئەنسرۆپۆلۆجیستەکان بەزۆرینەیەکی رەهاوە لەو بڕوایەدان" گرووپە ئەسنیکەکان هەندێکیان نەتەوەن و هەندێکیان نا، بەهەمان شێوەیەش، هەندێ لە گرووپە ئەسنیکەکان و هەندێ لە نەتەوەکان، مەرج نییە وڵاتیان هەبێ یان بیانەوێ، بەڵام هەندێکیان هەیانە، یان دەیانەوێ" (Eller, 1999, p. 16) . کورد وەک نەتەوەیەک هەمیشە بەشوێن ئەوەوە بووە کە خاوەنی وڵات و خاک و ئاوی

خۆی بێ، یان بەواتایەکی بەرینتر بەشوێن ئایدێنتیتی خۆیەوە بووە. زمانیش یەکێکە لە هەرە میکانیزمە باڵاکانی جوڵاندنی ئەم مۆتیڤە. لەکوردستانی باشووردا، زمانی کوردیی(سۆرانیی) نەک هەر بەشی شێری لەم میکانیزمەدا بەرکەوتووە، بەڵکوو هەموو ماشێنی راگەیاندن و زمانی وێژەیی و بەرخۆدان بەم زمانە بووە. لەکاتێکدا کوردستانی باشوور، دەڤەری بادینانیشی هەبووە، بەڵام کەمتر جێدەستی کرمانجی ژووروو بە رووداوە سیاسیی و کولتووریی و رۆشنبیرییەکانەوە دیاربووە.

لینگوافرانکا.... زمانی ستاندەرد

زمانی ستاندەرد، چ وەک دیبەیت و چ وەک پرۆسێس خزمەتێکی گەورە بە هۆمەجینییەسی(چوونیەکیی-homogeneous) رەوشە سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و کولتوورییەکانی ئەو گەل و نەتەوانە دەکات کە بەکاری دەهێنن (Kristiansen,2001). ئێستا لەکوردستان و لەهەندەران ، لەنێو کۆمەڵی خەڵکی دایەلێکتچیی و ناوچەگەردا، زۆر بەسەرسەختییەوە دژایەتیی ئەو کۆششانە دەکەن کە خەریکی ستاندەرایزکردنی زمانی کوردیی سۆرانیین. ئەم بۆچوون و تێزە سیاسیی و رۆشنبیرییانەی ئەم جۆرە کەسانە چینەی لەسەر دەکەن ئەوەندە دواکەوتووانەو لادێییانە boorish و بازاڕییانەیە vulgar ، دەکرێ وەک (Milroy) ەکان ناوی لێدەنێن "ئایدۆلۆژیی ستاندەرد " standard ideology ی بەسەردا دابڕین (Milroy and Milroy 2001). ئایدۆلۆژییەک لەیەک کاتدا، ناسیۆنالیستێکی نەزان، وشک، بێئاگا لە ئەدەب و زانست و سەردەمی نوێ، لەگۆڕانگارییەکانی دنیای سیاسیی و کولتووریی و رۆشنبیریی.... وێڕای ئەمانەش، زماندرێژیی، ئاژاوەچییەتیی و زۆربڵێیی لە کەسایەتیی و کارێکتەرەکانیدا کۆبوونەتەوە، ئەمانە ئەوەندە ناکۆکن لەنێوان خۆیشیاندا، لەگەڵ خودی خۆیشیاندا بەشەڕ دێن.

ئایدۆلۆژیی ستاندەرد، لە زۆر وڵاتدا، بەتایبەت لە ئەورووپای باکووردا، سەردەمانێک ئەو مۆتیڤانەی دەجوڵاند کە زمانی نەتەوەیی، سیمبۆڵ(سیمبل) ی یەکێتیی(یەکیەتیی) نەتەوەیی و شکۆمەندیی نەتەوەییە(Milroy, 2002). بەپێچەوانەوە ئەم ئایدۆلۆژیبوونە لەسەر ستاندەردی کوردیی، نەک هەر خزمەت بە ئەفسانەی یەکێتیی نەتەوەیی کورد ناکات، بەڵکوو لەم نێوەندی سەرگەردانییەدا تا دێت زۆرتر دوادەکەوێ و خۆڵ بەسەری خۆیدا دەکات.

خۆشیی گۆڵمەزەکە لەوەدایە، ئەمانە ئامادە نین چوار وتار، چوار لێکۆڵینەوە لەسەر گەشەکردن و پەرەسەندنی زمانە بیانییەکان، داتاکانی ئەنسرۆپۆلۆجی و سۆسیۆلۆجی ئەو ئاڵوگۆڕانەی بە تێپەڕبوونی کات بەسەر زماندا هاتووە، بخوێننەوە، تەنانەت ئامادەنین، میسەدۆڵەجی methodology گەشەکردنی زمانەکانی میللەتانی دەوروبەری کوردیش بخوێننەوە، کەچیی بە کەچە تاپڕێکی ناسیۆنالیستیی عاشق بەزمانی کوردیی (کرمانجیی) ەوە دێن، ئەو هەموو داهێنان و مێژووە دوورو درێژەی زمانی کوردیی ستاندەرد(سۆرانیی) دەشێوێنن و بە شێوازێکی زۆر دیماگۆجییانە کەڕەتی سفری دەکەن و دەیانەوێ پێش بەرەوتی مێژوویی و گەشەسەندنی سروشتیی زمانی کوردیی بگرن.

بۆ راکێشانی سۆزی خەڵکیش، هەندێ کوردی نەتەوەپەرستی تا رادەی نەژادپەرست کە ئەندێشەی کوردستانی گەورەیان لەمێشکی پڕچەنجاڵی خۆیاندا چێکردووە، دەیانەوێ لە شوێنە باریک و تەنگەکانەوە دەست پێبکەن، کە رێنووس و سکریپتی زمانی کوردیی(سۆرانیی) لە عەرەبیی و

فارسییەوە وەرگیراوە، ئەگەر بیکەین بە لاتینیی ئەوا زۆر دەردو بەڵامان لە کۆڵ دەبێتەوە. ئەم پرۆلاتینییانە خۆیان ئامادەن زمانی عەرەبیی بپەژرێنن و بۆ زارۆکەکانی بادینان عەرەبییان لە سۆرانیی پێ باشترە، بەڵام ئەگەر بیانەوێ جێگەی خۆیان بکەنەوە، بە رێنووسی لاتینییەوە خۆیان خۆشەویست دەکەن و لەپەنای کەمپەینی لاتینییدا، دایەلێکتچییەتیی دەکەن.

ئەم نووسینە لەو بڕوایەدایە لە داهاتوودا، دەکرێ سکریپتی ئێستای زمانی کوردیی، بەبڕیارێکی جەماوەریی و لە ریفەڕێندەمێکی ئاشکرادا، بگۆڕدرێ بە لاتینیی... بەڵام ئەم هەنگاوە لە خەونێکی میتافیزیکیی بەولاوە تێپەڕ ناکات، ئەگەر بەفەرمیی دەسەڵاتی سیاسیی بڕیاری یەکلاییکردنەوەی زمانی ستاندەردی نووسین نەدات و ئەم کێشەیە کۆتایی پێنەهێنێت. بەواتایەکی تر، هەنگاوی یەکەم و هەنووکەیی، بەفەرمیی ناسینی زمانی کوردیی ستاندەردە، کە هیچ بێنەوبەردەیەک هەڵناگرێ، سۆرانیی بووەو سۆرانییش دەبێت. هەنگاوی دووەم و لەداهاتوویەکی دوورتردا بەپرۆسەیەکی شێنەیی و هەڵسەنگێنراوەوە، دەکرێ سکریپتەکە بگۆڕدرێ بۆ لاتینیی. ئەوە جگە لەوەی سکریپتی لاتینیی ئەگەر کێشەی دەنگەکان پڕ ئارێشەتر نەکات، ساکارتری ناکات. چونکە ئەگەر لایەنی پۆزەتیڤی هەبێ، لایەنە نەگەتیڤەکانی زۆرترن، کەمتر نین.

بەڵام بەپشتبەستن بە تێڕوانینەکانی Coupland ، ئەگەر ئەم خەوە خۆشەی لاتینچییەکان سەری گرت، گوایە ئەگەر پێشتر سکریپتی لاتینیی دابنێین ، دواتریش زمانی کوردیی ستاندەرد بپەژرێنرێ، کە لای ئەوان کرمانجی ژوورووە، ئەوە ئێمە ئایدۆلۆژیامان ستاندەرد کردووە، نەک زمان، چونکە ئەو پێیوایە، ستاندەردی ئایدۆلۆژیی، ئەو ترادیسیۆنە پڕبەرهەم و پڕلەبەهرانەی رابردووی ئەو زمانە بەبادا دەدەن و ستایلێکی سۆسیۆزمانەوانیی تر دێتە ئاراوە، کە دۆو دۆشاو تێکەڵ دەبن و بەمشێوەیەش نموونەیەکی ناجۆر لە ستاندەردیی دەبینین کە ئێلیتێکی نوێی نەدان لە پرۆلاتینییەکان و هەندێ لە یارانی کەیخوسرەو! ستاندەردیی داخدەکەن stigmatization(Coupland,2002).

ئێستا هەندێ ناوچەپەرست و زاراوەپەرست پەیدابوونە، ئەوەندە رق و کینەو بوغزیان لەهەمبەر سۆرانیی هەیە، لەکاتێکدا دڵنیان کە هیچ دایەلێکتێکی تر جگە لەسۆرانیی، شایەنی ئەوەی نییە بکرێ بەبناغەی زمانی ستاندەرد، دێن پێشنیازی ئەوە دەکەن، کە زمانی ئینگلیزیی بکرێ بە زمانی ستاندەردی کوردیی نەک سۆرانیی، گەلی کورد چوار زمانەوانی کاریزمای تێدا پەیدانەبووە، نۆرەی ئەوەیە زمانی ئینگلیزیی بەو مەودا پانوپۆڕەیەوە کەپتر لە سەدان هەزار وشەیەو ساڵانەش سەدانی تری دەچێتە سەر، بیکەین بە زمانی ستاندەردی نووسین! کوردی دایەلێکتپەرست خۆی بەکونەوە ناچێ، هەڵەژیش لەخۆی دەبەستێ. ئەمانە نموونەی هیندستان دەهێننەوە، لەکاتێکدا "بەپێی ئاماری ساڵی 1961، هیندستان خاوەنی 1652 زمانی جیاجیا بووە، ئەوە جگە لە سەدان زمان و زاراوەی لۆکاڵیی تر کە لە وێژە و نووسیندا بەکارنەهاتوون" (Mac Giolla Chriost,2003,p210).

کاچرو(Kachru) لە کتێبی (*بەهیندییکردنی ئینگلیزیی: زمانی ئینگلیزیی هیندستان)* دا قسە لەسەر ئەوە دەکات، کە ئینگلیزیی بووە بەزمانی رەسەنی هیندستان لەئەنجامی پرۆسەیەکی دوورودرێژی بەریەککەوتن لەگەڵ زاراوە جیاوازەکانی هیندستاندا، بەمجۆرەش زمانی ئینگلیزیی ئەدگاری نوێی لەخۆ گرتووە، لەچەشنی لێکسیکۆگرافی(وشەسازیی-lexicography)، فەنۆلەجی، سینتاکتیک و سێمانتیک و تاد(Kachru, 1983). ئەم جۆرە کەسانە هەورامان و بادینان و گەرمیانیان لێ بووە بە

وڵاتی هیندستان، مەسەلەکەش هەمووی لەوێوە سەرچاوە دەگرێ، کینەیەکی زۆر خەستوخۆڵ، لەدژی سۆرانیی لەناخیاندا قوڵپ دەدات، کوردایەتییەکی شڕوشێت نەبێ، بڕستی بیرکردنەوەیەکی مرۆییانەشیان تێدا نەماوە.

کورد کە فێری هەندێ تێرم و نۆرمی رۆئاوایی دەبێ، خۆی زۆر تەسک دەکاتەوە و بەنازونووزەوە باس لە ئازادیی و دیمۆکراسیی و مافی مرۆڤ دەکات. بەشێک لەمانە لە ئاست ئەو هەموو پێشێلکارییەی دەسەڵاتی سیاسیی و رەشەکوژییەی ژنان و گەندەڵییەی کوردستاندا، زار هەڵناهێننەوە، کەچیی ئەگەر بێتە سەر ئەوەی بگوترێ سۆرانیی زمانی ستاندەردی کوردییە، هەزارو یەک بیانوو دادەتاشن، لەچەشنی ئەمە بەسەپاندن نابێ و ئەمە پرۆسەیەکی سروشتییەو دەبێ کاتی بدرێتێ و ئەمە پێشێلکردنی مافی مرۆڤە و دژی ئازادییەو ....تاد . (16) ساڵیان پێ کەمە، هیچ بۆ زمانی فەرمیی و ستاندەردی کوردیی نەکراوە، کە هیچی ناوێ جگە لە بڕیارێکی سیاسیی دەسەڵاتداران، لەکاتێکدا لەو 16 ساڵەدا، لەکوردستان، کورد خەریکی شەڕی نێوخۆ و گەندەڵیی و داڕزان بووەو بە هەزاران ژن کوژران و هەزاران جاش و ئەنفالچییش خەڵاتکراون، لەکاتێکدا بەشێکی زۆر لەم زماناس و زمانەوانانەی کورد، ئەگەر باوەشێنی شەڕو نۆشی گەندەڵییشیان نەکردبێ، سەری خۆیان کزکز کردووە.

ئەم نووسینە بەتەواویی لەو بڕوایەدا، لە کوردستانی باشووردا، دەبێ زمانی ستاندەرد بسەپێنرێ، چۆن لەرووی سروشتییەوە سۆرانیی خۆی سەپاندووە، ئاواش لەرووی ئیدارییەوە دەبێ زمانی ستاندەرد بەسەر ئەم تیرەو ئەو شارو ئەم دەڤەرو ئەو دایەلێکتی تردا بسەپێنرێ. فیشمان پێیوایە، زمان و دایەلێکتی بەهێزو خاوەن ستراکتۆری توندوتۆڵ، لەگەڵ زمان و دایەلێکتی لاوازو ستراکتۆر شلوشاودا، لە جەنگەڵێکی داروینییدان و بەهێزەکان بێهێزەکان دەخەنە ژێرەوە(Fishman,2004). بۆ ئەوەی هەندێ زمانزان و زمانەوانی نەوەی شێر(نەوەی کورد) و نەوەی کەیخوسرەو ملیان رەپ نەبێ، مەبەستەکە بەمشێوەیەیە: لە کوردستانی باشووردا، زمانی سۆرانیی بەزۆربەی پێوانە زمانەوانییەکان تەنگی بە کرمانجی ژووروو هەڵچنیوە و لە دەڤەرێکی تەسک و دیسکۆرسێکی تەنگدا قەتیسی کردووە. ئەمەش بەرهەمی هیچ حیزب و لایەنێکی سیاسیی نییە، بەڵکوو خەرمانەی ئەو تێکستە زۆرانەی کە بە سۆرانیی نووسراون باشترین گەواهیدەری ئەم راستییەن.

مەگەر بەشی زۆری بەدبەختیی کورد لە نەزانیی و سەرگەردانییبوونییەوە سەرچاوە ناگرێ، فەرموو کەسێکی وەک Müller لەساڵی 1861 دا بە وردبوونەوەیەکی زۆر بێئەندازەوە لەسەر ئانەڵۆگی analogue زمان بۆ سروشت و زانست دەڵێت"دایەلێکتەکان هەرگیز هیچ ئەدەبێکیان بەرهەم نەهێناوە"(Müller,1861,p23). کەچیی کوردی پارچەپارچەو باوەکوشتەی یەکگرتوویی و یەکزمانیی، هێشتا لەخەمی ئەوەدایە، کە دایەلێکتی هەورامیی و زازایی و لوڕیی و بادینانیی نەفەوتێنێ و وەک میراتێکی پڕ لەشکۆ دەستیان پێوەبگرێ. ئەگەر هەرکاتێکیش زانیتیان ئەوە هێجەمۆنیی سۆرانییە و خەریکە بەتەواوەتیی خۆی وەک زمانێکی ستاندەردی خاوەن پێشینەو مێژوویەکی دوورودرێژ، بەسروشتیی جێکەوت دەکات، ئەوە دەڵێن یاخیی دەبین و بۆی هەیە لەکوردبوونی خۆیشیان بکەونە گومانەوە بۆ ئەوەی وەک کارتێکی گوشار بەکاری بهێنن، لەبەرامبەر دەسەڵاتی سیاسیی کورددا(ئەگەر ئەم تێرمە دروستیی تێدابێت)، کە کاریزمایی ئەوەندەی تێدا نییە، زمانی کوردیی ستاندەرد، لەرووی سیاسییەوە ساغ بکاتەوە.

زمانی ستاندەرد، بەهەموو وردەکاریی و پەلوپۆکانییەوە، پتر مەبەست لەزمانی نووسینە، ستاندەردبوون کۆمەڵێ مۆتیڤی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و بازرگانیی دەیجولێنێ بەڵام لە کۆنتێکستێکدا کە بە زمانی ستاندەردی نووسین دەناسرێتەوە زێتر دەردەکەوێ(Milroy & Milroy,1985,p.22). چونکە ئەستەمە زمانی ئاخافتن لە هیچ جێگەیەکی دنیادا بتوانێ بۆ چەند رۆژێکیش خۆی لەهەمبەر زمانی نووسینی ستاندەردا بگرێ، ئەمە سروشتی زمان و گەشەکردنییەتی. بەڵام بۆ ئێستای کورد و باردۆخی سیاسیی و جێوگرافیی کورد، زمانی ستاندەرد وەک هەر زمانێکی تری جیهان کە بە نووسین دەق دەگرێ، ئەم دەقگرتن و ئامادەگییەش بەس لە سۆرانییدا هەیە.

فیرعەونە زمانزان و زمانناسەکانی دایەلێکتەکانی کورد نەک هەریەکەو بە ئاوازێک لەسەر زمانی فەرمیی دەخوێنن، بەڵکوو ئامادەش نین دەستبەرداری ناوچەگەرییەتیی و عەشیرەتگەرییەتیی و دایەلێکتچییەتیی ببن و بیر لە دارشتنی زمانێکی ستاندەردی کوردیی بکەنەوە. بۆ ئەم جۆرە کەسانە ئەگەر کرمانجیی بێت مێشێك میوانیان نییە، بەڵام چاویان بەرایی نادات، ئەو هەموو گەشەیەی سۆرانیی ببینن و خۆیان لەگێلیی دەدەن. کوردیی سۆرانیی، هەر ئێستا بەهۆی مێژووی نووسین و دەوڵەمەندبوونییەوە، کارێکتەرگەلێکی زۆری لەزمانی فارسیی و ئەوروپاییەکانەوە وەرگرتووە و پێ بەپێش لەژێر هێجەمۆنیی زمانی عەرەبیی دوور دەکەوێتەوە. ئەمە پێوەندییەکی سروشتیی و مێژوویی نێوان زمانەکانە. ئەو زمانە ئینگلیزییەی کە ئێستا پێی دەگوتری زمانی فەرمیی(Official Language)،کارێکتەرگەلێکی زۆری لە زمانی لاتین و گریگەوە Latin& Greek وەرگرتووە(Milroy & Milroy,1985,p.46).

کەسێکی وەک Feyerabend ، جوان بۆی چووە کاتێ ئاماژە بەوە دەدات کە میتۆدی زانستیی لەزماندا، بەشێوەیەکی رەها نییە. بەڵکوو زانست دەزگاو دامەزراوەیەکی کۆمەڵایەتییە، بەمشێوەیە گۆرانە زانستییەکان، دەبێ روونبکرێنەوە نەک لە رووی راشنالیستبوون و پێشکەوتووخوازییەوە، بەڵکوو لەڕووی کاریگەرییەتی پاڵەپەستۆی گرووپەکان لە چەشنی ئێلیتە ئەدەبیی و سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان، بەسەر سەرجەم بوارەکانی ژیاندا (Feyerabend, 1978). ئێستا رۆڵی ئەم ئێلیتانەیە، ئەم ئەرکە لە ئەستۆ بگرن و کۆتایی بەم کێشەی نەبوونی زمانی ستاندەردە(بەشێوە فەرمییەکەی) بهێنن. بە پێچەوانەوە ئەم بەناو ئێلیتانە، تاک تاک و گرووپ گرووپیش، زۆربەیان شەقشەقەی حیزبیی و ئایدۆلۆژیی و ناوچەگەرییەتییان لەخۆبەستووە ئەوەی بیری لێ ناکەنەوە، لینگوا فرانکای نووسینە، ئەگەریش بیری لێ بکەنەوە، ئەوە بەشێکیان بیانووی زۆروبۆریی کرمانجیی دەهێننەوەو سۆرانیی پێ لەکەدار دەکەن.

ئەگەر لەرووی تیۆری راشناڵیزمیشەوە بێت، ئەمرۆ سۆرانیی سنوورێکی زۆری برِیوەو بەبادانی ئەو هەموو ئارکایڤە(ئەرشیف) لە ماندووبوون و ئەو هەموو مێژووە ئەدەبیی و سیاسیی و کولتوورییەی بەزمانی کوردیی نووسراوەتەوە، خۆکوژییەکە لە کێڵگەی زمانەوە بۆ زۆر کێڵگەی تریش تەشەنە دەکات. هەروەها ئەگەر لەڕووی ئێمپیریسیزمیشەوە(ئەزموونگەرایی- empiricism) بیقەبڵێنین، بەدەر لەبەرچاوگرتنی ئەوەی میتۆدێکی زانستیی و ئەکادیمیی و ئینستیتیوتیی لەپشتەوە نەبووە، بەڵام کوردیی سۆرانیی بەپشتئەستووریی کۆمەڵێ ئەزموونی سەخت و دژوارەوە، هەر لەسەردەمی WWI و

دروستکردنی عێراقەوە و دواتریش لەسەروبەندی دەسەڵاتی شێخ مەحمود و قازی محەمەدو بارزانیی یەکەم و شۆڕشە چەکدارییەکانی کوردستانی باشوور و ڕۆژهەڵات و بەتایبەتیی شۆڕشی کورد دوای نسکۆی 1975 و ئەزموونی خوێندن لەسەردەمی بەعس و هەلومەرجی هەنووکەی کوردستانیش، ئەم ئیمپریسیزمەی بەتەواویی باڵادەست بووە. دەکرێ بگوترێ فەندەمێنتالیزمی کوردیی سۆرانیی لەستاندەردبوون و کرایتێریاو فیگەرەکانی ژیانی کولتووریی و سیاسیی و ڕۆشنبیریی کورددا چووەتە ئاستێک گەڕانەوەی بۆ نییە(Bartley,1982).

"زمان دەستمایەی corpus فێربوونی شتەکانە" (Ryle,1961, p.5). کورد دەستمایەیەکی زۆری بەدەستەوەیە لە زمانی کوردیی سۆرانییدا، بەستاندەردکردنی سۆرانیی بەشێوەیەکی فەرمیی و سیاسیی بۆ ئەم بەشەی هەرێمی کوردستان، لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستان و نێوەندە سیاسییە باڵادەستەکان و قسەڕۆیشتووەکانی کوردستانەوە، شەپۆلی ئەم فێربوون و پاشخانی ئەم ڕۆشنبیرییە مکۆمتر دەکات. بەسپاردنی ئەم ئەرکە هەنووکەییە بەئایندەیەکی لێڵ، بەتەنها کەمتەرخەمیی نییە ، بەڵکوو دەکرێ هەزارو یەک هاوکێشەی ناوچەگەرییەتیی و خێڵەکیی و بەرەبابیی و حیزب حیزبێنەی لەپشتەوە بخوێنرێتەوە.

نیڵ سمیس (Neil Smith) لە پاسۆلۆجی زماندا بڕوای بەوە هەیە کە هەلومەرجی جینەکان و پێکدادان و کارەساتەکان و ترۆماکان (داخورپان- trauma)، کار دەکاتە سەر زمان و وێرانی دەکات(Smith,1999). ئەم پاسۆلۆجییە بۆ زمانی کوردیی ڕاستییەکی زەقی تێدایەو دەبێ ددانی پێدا بنێین. زمانی کوردیی، بۆ سەردەمێکی دوورو درێژ تووشی ترۆما بووەو زمانی کارەسات و ڕاکەڕاک بووە، لەم مێژووە پڕ لەدابڕان و پێکدادانانەدا لەگەڵ هێزە باڵادەستەکانی ناوچەکە بەدرێژایی مێژوو، ڕاستییەک زەق دەبێتەوە ، ئەویش ئەوەیە ئایا کورد زمانێکی هاوبەشی هەیە، یان کۆمەڵێ دایەلێکتی سەروگوێلاک شکاو و پەرتوبڵاوی هەیەو ئیلێتی(ئەگەر ئەم تێرمە بۆ ئێرە دروست بێت) هەر ناوچەیەکیش لە هەوڵی ئەوەدان بڵێن دایەلێکتەکەی خۆیان ڕەسەنەو ئەوانی تر بیژیین. بەڵام شانوشەوکەتی سۆرانیی سەرەڕای ئەوەی هەزاران هەورازو نشێوی کردووە ، کەچیی توانست و دەستمایەو ئیمپریسیزمی خۆی نەک لەدەست نەداوە، بەپێچەوانەی دایەلێکتەکانی ترەوە، ڕۆژ بەرۆژ لە هەڵکشاندایەو کەڵەگەتتر دەبێ.

زمانی گشتیی هەر ناوچەو نەتەوەو وڵاتێک، ئەو زمانەیە کە خەڵکەکەی بە جوانیی و ڕێکوپێکیی و سانایی لەژیانی ڕۆژانەو ئەدەبی فەرمییدا بەکاری دەبەن (Smith,1999,p.149). ڕاستە زمانی کوردیی وەک زمانی گریکیی مۆرفۆڵەجی ئاڵۆزی نییەو وەک ئینگلیزییش خاوەن فەرهەنگۆکێکی دەوڵەمەندو پڕ لەتەکنیک نییە(ibid)، بەڵام لەگەڵ ئەمانەشدا، توانیویەتی ستراکتۆری زمانی گشتیی سەرجەم جێۆگرافیای دوو پارچەی سەرەکیی لە کوردستان (باشوور و ڕۆژهەڵات) چێبکات و باڵادەستیی خۆیشی بەتەواویی بەسەر زاراوەکانی تردا بسەپێنێ.

سمیس وەک زمانەوانێک، نەک وەک سیاسەتمەدارو شارەزایەک لە تیۆری سیاسییدا، بە جەختکردنەوە لە بۆچوونەکانی چۆمسکی لەسەر دەسەڵات و زمان، ئاماژە بە گرنگیی دەسەڵاتی سیاسیی دەدات لە یەکلاییکردنەوەی خولیا تایبەتییەکانی خۆیدا. ئەو پێی وایە" دەسەڵاتی سیاسیی، سەرئەنجام لە سەر هێزی ئابووریی پشتی خۆی قایم دەکات، بۆیە حکومەت لە کاردانەوەیدا هەمیشە بەرژەوەندییە

ئابوورییەکان دەخاتە پێش هەموو شتێکەوە"(Smith,1999,pp.195-196). لە راستییدا ئێستا دەسەڵاتی سیاسیی و خوا پێداوەکانی ناو دەسەڵات و حکومەتی هەرێم، ئەوەندەی بیر لە بەرژەوەندییە ئابوورییەکانیان و گیرفانی تایبەتیی خۆیان دەکەنەوە، یەک لەسەدی ئەوەش بیر لەچارەسەرکردنی زمانی فەرمیی و لینگوا فرانکای کوردیی ناکەنەوە.

فەرموو ئەم هەموو زرتە پیاوەی ناوی خۆیان ناوە زمانزان و زمانەوان و شارەزا لە زمان و ئەکادیمیست لە بواری زماندا (هەش بەسەرت کورد)، لەوەش گاڵتەجارپیتر، خۆیان کردووە بە ئەیلییەنAlien ی هەسارەکانی بۆشایی ئاسمان و هاتوونەتە سەر زەویی بۆ دەستگرتنی عەوامی خەڵک و خانۆچکەی زمانی کوردیی چێدەکەن. ئەم هەموو خاتوون و پیاوەی ناو پارلەمانی کوردستان، کە ئیشیان لە پاڕانەوەو لاڵانەوە زێتر شتێکی تر نییە و یەک پرۆژەی نوێ و یەک هەنگاوی بوێرانەو یەک نووزەی نوێخوازیی چییە بۆ زمانی کوردیی پێیان نییە، کەچیی بەخۆیشیان دەڵێن زمانەوان. مەگەر زۆربەی ئەمانە ئەوەندەی بیر لە خۆشگوزەرانی خۆیان و ماڵ و منداڵیان دەکەنەوە، ئەوەندەی بیر لە پیرۆزراگرتنی سیمبۆلیزم و ئەفسانەتاشین بۆ سەرکردەکان دەکەنەوە، بە مووش دەچن بەلای چارەسەرکردنی کێشەی زمانی ستاندەردا، لای کەم زمانی ئۆفیشەڵی کوردییدا. ئیتر چۆن دەکرێ ئومێد لەسەر ئەم وشکە کەڵەکانە هەڵبچنرێت، چۆن دەکرێ چاو ببڕدرێتە ئەم ئەکادیمیستە بەناوبانگ و زمانزانە لێهاتووانەی کورد! ئەوکاتەی ئەگەر وەنەوز بەریدان خەمێک لە زمانی ستاندەردی کوردیی بخۆن.

کەس ناڵێ ئەوان وەک چۆمسکی بکەن، چونکە بۆ تێگەیشتن لەچەمکەکانی چۆمسکی لەسەر زمان، بەشێکی زۆر لەم ژن و پیاوە زمانزان و سیاسییانەی کورد دەیان ساڵیان دەوێ تا لەنووسینەکانی چۆمسکی بگەن، ئەوە ئەگەر تێیشی بگەن، بۆیە بەراوردەکە هەر لەسەرەتاوە پەڕەمووچە. بەڵام هەر هیچ نەبێ تۆزێ بەسەر دەسەڵاتدا بهاتنایەتەوەو ئەوەندە لاڵەپەتەیان نەکردایەو زمانی پاڕانەوەیان فڕێ بدایە و وازیان لە نوشتەکردن بهێنایە بۆدڵنەرمکردنی سەرکردەکان، بۆ ئەوەی زمانی ستاندەرد بپەژرێنن. ئەگەر تۆزقاڵێک ئازادانەو ئازایانە رەخنەیان بگرتایە و داوایان هەبووایە، تا ئێستا زمانی کوردیی ستاندەردیان ساغدەکردەوە. هەنووکەش کورد خاوەنی لینگوا فرانکایەکی تۆکمە دەبوو.

چاوەڕێی ئەوەیان لێ ناکرێ وەک چۆمسکی ئانارشیستانە رەخنە بگرن، چۆمسکی وەک گەورەترین و دیارترین ئایکۆنی سیاسیی و زمانەوانیی، ئەوەندەی رەخنە لە سیاسەتەکانی ئەمێریکا گرتووە، خۆی بە خۆی دەڵێ " کەمێک ئانارشیستم"(Chomsky,1988c,p744). بەڵام خۆ دەکرێ لای کەم ئانارشیستانە لەهەمبەر زمانی یەکگرتووی نووسیندا، رەخنە لەو بێسەرەوبەرەییەی دەسەڵاتی سیاسیی بگرن لەهەمبەر زمانی یەکگرتووی نووسیندا. کە خۆیان هیچیان پێ نییەو، هیچ ناخوێننەوەو بە هزری حەفتاکانی سەدەی رابردووەوە بیر دەکەنەوە، بۆچیی ئەم پۆستانە لەخۆیان ناسەننەوەو چیتر بەخۆیان نەڵێن زمانزانان و زمانەوانان و ئەکادیمستانی زمانەوانیی .... سەیرە پرۆفیسەرێکی زانکۆ، دۆکتەرێکی زانکۆ، پیاوانی کەنەفتەو تەمەڵ، لە شەستەکان و حەفتاکانی سەدەی پێشوودا، وتار یان کتێبێکیان نووسیبێت، ئێستایشی لەگەڵدا بێت، هەر لەسەر قەوانە کۆنەکە دەڕۆن وکەسانی وەک نیڵ سمیس و (میلرۆی)ەکان Milroy و John Lyons وباختین و گرامشی و تەنانەت (چۆمسکی)یش هەر بەسەپانیش راناگرن.

ئەم" جەنابی عالییانە" نازانن یان نایانەوێ لەوە بگەن، ئەگەر کەسێک بەخۆی بڵێ ڕۆشنبیر، لە سەردەمی گڵۆباڵیزەیشندا، دەبێ بەردەوام ئاگای لە داهێنانەکان بێت لەبوارەکەی خۆیدا. دەبێ وەک سۆفتوێرد بەردەوام خۆی ئەپدەیت بکاتەوە، ئەگەر لای زۆر 4-6 مانگ، لە ڕۆژگاری ئێستادا لەخوێندنەوە دابڕێی ، ئیتر دەکەویتە دواوە. باشە بێویژدانییە ئەگەر بگوترێ بەشێکی زۆر لەم جەنابی عالییانە، لەم زمانزانانە ئەوە بۆ چەندین دەیەیە، مێشکیان ئەپدەیت نەکراوەتەوە. ئەگەر پێنووسێك و لاپەڕەیەکی A4 یان بدەیتێ و بڵێی، تەنها ناوی چوار زمانەوان (مەبەست لە لینگویستیکە) و چوار کتێبێ دانسقە بنووسن لەسەر زمان، لە حەوت ساڵی یەکەمی هەزارەی سێیەمدا بووبن بەئایکۆن و بڵاوکرابێتنەوە ئایا 99% یان لەم پرسیارە سادەیەدا دەردەچن؟ جا هەش بەسەرت کورد ئەمانە زمانزانەکانت بن وئەمانەش بیر لە چێکردن و جێگیرکردنی لینگوا فرانکای کوردیی بکەنەوە.

پرۆفێسەر جۆن هەنی John Honey لەسەر گرنگیی زمانی ستاندەردی ئینگلیزیی و ئەو ناحەزانەی کە دژی ستاندەردبوونی زمانی فەرمیین و دایەلێکتە نێوخۆییەکان بەگرنگ دەزانن، کتێبێکی بەناوبانگی نووسیوە بەناوی " زمان هێزە" کە چیرۆکی ستاندەردبوونی ئینگلیزیی و نەیارانی ئەو پرۆسەیە شرۆڤە دەکات. هەر چەندە هەنی پێیوایە، کە زمانی ستاندەرد لە ڕووی مێژووییەوە پێویستیی چینە باڵاکان بووە، جۆرێک سەپاندنی تێدابووەو ڕەخنەی زۆریشی لەمبارەیەوە هەیە.، بەڵام ئەو ڕاستییە ناشارێتەوە کە گرنگیی ستاندەردبوون و ئینتەرناسیۆنالیستبوونی زمانەکان بایەخی زۆریان هەیە. ئەو پێیوایە ، ئەگەر بە ئەنقەست و بەشێوەیەکی دەستکرد زمان بەرەو پرۆسەی ستاندەردەردبوون ببرێ، کارێکتەرەکانی خۆی لەدەست دەدات و دیسکۆرسی زمانەوانیی و گەشەی سروشتیی زمان سەرەوژێر دەبێتەوە(Honey 1997). ئەم دەردە ڕێک لە عاشقانی سکریپتی لاتینیی و زمانی کرمانجیی سەری هەڵداوە، نایانەوێ سۆرانیی بکرێ بە بناغەی زمانی ستاندەرد، بەڵام دەیانەوێ بووەستین تا کوردستانی گەورەیان وەک هێلکەی پاککراو بۆ دێتە بەردەم، ئەوسا زمانی ستاندەرد چێبکرێ. بەڵام هەنی بەتەواویی لە گەڵ ئەوەدایە کە زمانی فەرمیی و ستاندەرد دەبێ بسەپێنرێ (ibid). چونکە بەبێ میکانیزمێک بۆ جێگیرکردنی لینگوا فرانکا، گەڕەلاوژەی دایەلێکتەکان هەرگیز کۆتایی نایەت.

بەگوێرەی بۆچوونەکانی سوسیۆزمانزانی ئەمێریکایی Robert St Clair بێت ، زمانی ستاندەردی ئینگلیزیی لە ئەمێریکای باکووردا کەسەپێنراوە، بەدەست ئیڵیتی دەسەڵاتەوە، بووە بەهۆی نکۆڵیکردن لەمافە کولتوورییەکانی کەمایەتییەکانی تر(St. Clair, 1982). لەکاتێکدا ڕۆبێرت، ڕوانگەیەکی هیومانیستیی هەبووەو داکۆکییکەر بووە لە مافی کولتووره جیاوازەکانی نێو ئەمێریکاو لەگەڵ سەپاندنی زمانی فەرمیی و ئیداریی وڵاتیشدایە وەک پێویستییەکی سەردەم، بەڵام لە کوردستان و تاراوگەدا ئێستا هەندێ کەس و دەزگای سیاسیی و ڕۆشنبیریی هەمان تێڕوانینی ئەم سۆسیۆزمانزانە بەدیوێکی عەشایەریی و ناوچەگەرییەتیی و دایەلێکچییەتییدا دووپات دەکەنەوە. گوایە ئەگەر زمانی کوردیی (سۆرانیی) بکرێ بەزمانی ستاندەردو فەرمیی، بکرێ بە لینگوا فرانکا و بسەپێنرێ ، ئەوە ستەمێکی زۆر لە کرمانجی ژووروو ، هەورامیی،زازایی ...تاد دەکرێ مافە کولتووریی و ئازادییەکانیان پێشێل دەکرێ؟

لە هەموویشی سەیرتر ئەوەیە، ئەم ڕقوکینەیە بۆ لە سۆرانیی و بۆ بەم ڕادە زۆرە بوونی هەیە! ئێستا

لە تاراوگەدا، بەهۆی ئازادییە سیاسیی و کولتوورییەکان لە وڵاتانی دیمۆکراسییدا، چەندین زازایی و ئێزیدیی و لوڕیی ....تاد پەیدابوونەو خەریکی ئەوەن نکۆڵیی لە کوردبوونی خۆیان دەکەن. بەداخەوە ئەم دەردە خەریکە هەندێ کوردی هەورامیی فەندەمێنتالیستیش دەگرێتەوەو لە گەشەی زمانی کوردیی (سۆرانیی) پڕبوونەو هەر ڕۆژەی بیانوویەک بۆ بنکۆڵکردنی سۆرانیی و هەڵکشان و گەشەکردنەکانی دەدۆزنەوە.

ئەوانەی خاوەنی ئەو بۆچوونە سەقەتانەن، دەمارگیریی ناوچەیی و لۆکاڵیزم دایڕزاندوون و نایانەوێت لەو ڕاستییە بگەن کە زمانی ستاندەرد، زمانی دایکی (مەبەست لەزگماکە) هیچ ناوچەو گرووپ و لایەن و دایەلێکتێک نییە، بەواتایەکی تر "زمانی ستاندەرد، زمانی زگماکی هیچ کەسێ نییە"(Romaine,1984, p.233). ئەم بۆچوونەی پرۆفێسەری زمانەوانیی سۆزان ڕۆماین، ئەگەرچی لەسەر زمانی ستاندەردی ئینگلیزیی توێژینەوەی کردووە، بەڵام بەشێوەیەکی ڕەهاش بۆ هەموو زمانەکانی تر ڕاستییەکی مێژوویی و ئەنسرۆپۆلۆجی و سۆسیۆزمانەوانیی تێدایە.

کوردیی سۆرانیی لە بنەچەدا لە ناوچەیەکی بەرتەسکی ڕەواندزەوە سەری هەڵداوە، لە حەفتاکانی سەدەی نۆزدەیەمەوە، لەقەڵەمڕەویی میرنشینەکەی محەمەد بەگەوە پەلوپۆی هاویشتووە(زەکی،2004) . بەڵام ئێستا هەولێرییەک و سلێمانییەک و کەرکوکییەک و گەرمیانییەک پێی دەئاخفن و پێی دەنووسن، تەنانەت بەشێکی زۆری ناوچەکانی بادینانی کوردستانی باشوور ، لەگەڵ سۆرانییدا گرفتێکی ئەوتۆیان نییە. هاوکات بارزانییەکان، چونکە زۆر تێکەڵهێکیشیان هەیە لەگەڵ سۆرانییدا، دەکرێ بڵێی زۆرینەی بارزانییەکان زمانی کوردیی (سۆرانیی) بەباشیی دەزانن. ئەوە جگە لە کوردستانی ڕۆژهەڵات، سابڵاغ (سابڵاخ) ، سنە، بۆکان ، سەقز و تاد، بگرە زۆربەی هەرە زۆری ئەم پارچەیەی کوردستانیش پێی دەنووسن و پێی دەئاخفن.

ڕاستە ئەم شارو ئەو ناوچە زمانی ئاخافتنیان کەم تا زۆر جیاوازیی پێوە دیارە، بەڵام لەنووسیندا ئەم جیاوازییانە دەرناکەون. ئەوە جگە لەوەی ئەگەر هەڵە بێت یان ڕاست، سۆرانیی بووەتە بریکاری هەموو کرمانجی خواروو، یان هەندێ کەس بە کرمانجی ناوەڕاستی دەزانن. هەروەها لە دوای ڕاپەڕینی 1991 ەوە سۆرانیی هێجەمۆنیی خۆی پانوپۆڕتر کردووەتەوە بەسەر کوردستانییاندا (زارەوەی ناسیۆنالیستە توندڕۆکانە). بەکورتیی، دایەلێکتەکەی محەمەد بەگی جاران، هەنووکە بەشێوەیەکی سروشتیی بووە بە کاراترین و خاراوترین و چاپووکترین زمانی نووسینی کوردیی و ڕۆژ لەدوای ڕۆژیش باڵای کەڵەگەتتر دەبێ، بەدەر لەوەی جۆری ئاخافتن تاهەنووکەش لە ناو ڕەواندوزدا، پێچەوانەی ڕێزمانی ستاندەردی نووسینە(کوردیی سۆرانیی)، کەواتە ئەم زمانە ستاندەردەی ئێستا بوونی هەیە، مەرج نییە لە وێڵاشی ئاخافتنی ناوچەی ڕەواندوزەوە خۆراکی وەرگرتبێت. بەڵکوو تێکستی دەوڵەمەندی کوردییە کە سۆرانیی بە ئێرە گەیاندووە.

زمانی ستاندەرد، دەکرێ دەیان و سەدان شیکردنەوەو پێناسەی جیاوازی بۆ بکرێ، دەیان و سەدان ڕای پێچەوانە لە نێو زانایانی بواری زمانەوانییدا هەیە. بەڵام سەرجەمیان لەسەر گرنگیی و پێداویستیی زمانێکی ستاندەرد لە ئاست ئەرک و فەرمان و پێداویستییە نیشتمانیی و ناوچەیی و گلۆباڵییەکاندا جەخت دەکەنەوەو زۆرینەی ڕەهاشیان لەگەڵ سەپاندنی زمانی ستاندەردو فەرمییدان، چونکە ئەمە جگە لەوەی سەرەنجام بڕیارێکی سیاسییە، بەڵام لەبنەچەدا، پاشخان و ستراکتۆر و مێژووی ئەو زمان

و دایەلێکتە، ئەم مافەی بۆ دەستەبەر دەکات. کورد، وەک نەتەوەیەکی دابەشکراو، زۆر گرنگە زمانی ستاندەرد و لینگوا فرانکای لە ئێستادا هەبێ. نابێ لەئاست تەنگژە سیاسیی و جیۆگرافیی و کولتوورییەکاندا خۆمان کەڕ بکەین. ئێمە ئەمڕۆ قسە لەسەر زمانی یەکگرتووی کوردیی دەکەین، مەبەستمان لە کوردستانی باشوورە(کوردستانی عێراق). گەلی کوردی پارچەپارچەکراو، توانا و بڕستی ئەوەی نییە لە ئێستادا زمانێکی یەکگرتوو دابنێ و لای کەم ، زۆرینەیەکی کەم لە خەڵکی سەرجەم کوردستان رایی بکات. دەکرێ وەک ڕیفەڕێندەمێک، میلیۆن میلیۆن خەڵکی نەخوێندەوار و بێئاگا لە زمان ، دەنگدان لە قازانجی کرمانجی ژووروو ساغ بکەنەوە ، ئەوە ئەگەر ئەم فانتەسیی ڕیفەرێندەمەش هەر لەبنەڕەتدا بێتە دی.

زمانی ستاندەرد و لینگوا فرانکای کوردیی بۆ کوردستانی باشوور، پێویستییەکی سیاسیی و کولتووریی و زمانەوانییە. هەر دواکەوتنێک لەم ئەرکەدا، زیانی زۆرتر بە پاشەڕۆژی یەکگرتوویی زمانی کوردیی دەگەیەنێت. زمانی ستاندەرد ئەو زمانەیە کە سنووری ناوچەگەرییەتیی دەبەزێنێ و دەبێتە زمانێکی نیشتمانیی یاخود سەرتاسەریی، دەست بەسەر زاراوەکانی تردا دەگرێ و لەچوارچێوەی ئاخافتندا قەتیسیان دەکات(Halliday,2003,p.4). چۆن زمانی گلۆباڵ کە ئینگلیزیی دەکات، سنووری هەموو نەتەوەو وڵاتەکانی بڕیوە، بەهەمان شێوەش زمانی ستاندەردی هەر نەتەوەیەک یان وڵاتێک، سنووری دەڤەرەکان و دایەلێکتەکان دەبڕێت.

ئەمڕۆ لە کوردستان و ئەو شارو شارۆچکانەی لە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێم و ناوچە سنوورییەکانی شەنگار و کەرکوک و خانەقین، وەک شاری سنووریی ناوچە کوردنشینەکان، سەرەڕای زۆرینەی رەهاش بە سۆرانیی دەدوێن و دەنووسن، بەڵام ئەم زۆرینەیە هیچ بنەمایەکی نییە بۆ ئەوەی بکرێ بە زمانی فەرمیی، بەڵکوو ئەوە مێژووی گەشی سۆرانییە ئەم مافەی بۆ دەستەبەر دەکات. سۆرانیی بەکردەوەو بە ماندووبوون و مێژووی دەوڵەمەندی خۆی بووە بە زمانی ستاندەردی کوردستانی باشوور و تەواوی زاراوەکانی تری خستووەتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوەو هەموو سنوورێکی ناوچەگەرییەتیی سمیوە. ئەوانەی ئێستاش کەوتوونەتە بەربەرست دانان لە دژی، جگە لە مەترسیی دوولەتبوونی سۆرانیی وکرمانجیی، سەرەنجام زمانی کوردیی بەگشتیی، زێتر شتێکی تریان پێ نییە و هیچیشیان لێ چاوەڕوان ناکرێ. ئەوە لەوە بگەڕێ کە سۆرانیی چەندە بەرهەمهێنەرەو(Productive) و کرمانجییش لە ئاستیدا، دەکرێ بڵێی نەزۆکە.

سۆرمانجیی

ئەو کوردستانییانەی خەون بە کوردستانی گەورەوە دەبینن، زۆرشانازیی بە سۆرمانجییەوە دەکەن، پێیانوایە بەزۆر تێکەڵکردنی سۆرانیی و کرمانجیی ، کارێکە خزمەت بەئەجێندای سیاسیی و کولتووریی گەلی کورد دەکات، چ لە ئێستاداو چ لەداهاتوودا. ئەم پانکوردیستانە(Pan-Kurdish)، هێشتا لە سەردەمی ئەشکەوتدا دەژین و هیچ ئاگایەکیان لە راستییە جیۆپۆلیتیکەکانی ناوچەکەو جیهان نییە. لە خەوێکی قووڵی ئایدۆلۆژییدا تەپاوتل دەکەن و فڕیان بەسەر هاوکێشە تێکهەڵکێشراوەکانی پێوەندییە نێودەوڵەتییەکانەوە نییە. ئەوە وێڕای ئەوەی تێکەولێکەی سۆرمانجیی پێچەوانەی بناغە سەرەکییەکانی زمان و گەشەکردنی زمانیشە.

سۆرانیی و کرمانجیی راستە دوو زاراوەی سەرەکیی زمانی کوردیین، بەڵام ترشییمان بۆێ یان شیرینیی، ئەمە دۆخێکەو تێی کەوتین، ئەم دوو زاراوەیە، ئەوەندەی نزیکایەتییان هەیە ئەوەندەش دوورایەتییان هەیە. پێش هەموو شتێ لەرووی رێزمان و دارشتنەوە، جیاوازییان هەیە، نێرو مێ لە سۆرانییدا یەکەو لە کرمانجییدا جودان. ئەوە لەو بەدبەختییەش بگەرێ کە جەلادەت بەدرخان بەسەر زمانی کوردییدا هێنای و بەشێکی لە زمانی کوردیی بە بێ هیچ پرسێ بەکەسانی شارەزاو پسپۆر لەزماندا، لەسەردەمێکدا و بەچاولێکەری کەمالیستەکان، نووسینی کوردیی کرد بە ئەلفابێتای رۆمانیی (لاتینیی). ئەوانەی پێیانوایە، جەلادەت بەم کارەی هەنگاوێکی پێشکەوتووانەو شارستانییانەی هاویشتووە، یان لای کەم "کوردپەروەرانە"ی ناوە، تا بینەقاقایان لە نائاگایی و نەدانیی و نابەڵەدییدا نوقم بووە.

ئەم پرۆلاتینییانە، هیچ ئارگیۆمێنتێکی لۆژیکانەیان نییە، جگە لەخاڵییکردنەوەی هەستێکی شرشێتانەی ناسیۆنالیستیی کە چەندێک قازانجی بۆ دۆزی کورد هەیە، سەد بەرامبەر زیانیشی هەیە. ئەندەرسن (Benedict Anderson) ئەم جۆرە ناسیۆنالیستە خوێنگەرمانە لە ناسیۆنالیزمێکی سەرگەرداندا دەبینێتەوە و پێیوایە دەتوانن دەستبخەنە سەر گەشەکردنە نوێباوەکان، بەڵام ناتوانن یەک هەنگاو چییە بۆ پێشەوە برۆن(Anderson,1991).

هەندێ لەم پرۆلاتینییانە، بۆ ئەوەی سەرنجی کوردانی نەتەوەپەرست و ناسیۆنالیست بەلای خۆیاندا رابکێشن، بەمەبەستەوە نەقیزە لە کۆمەڵێ هەست و نەستی خەفەکراوی گەلی کورد دەژەنن، کە گوایە زمانی کوردیی(سۆرانیی) ، بەسکریپتی عەرەبیی دەنووسرێ و باشترە لێیان دوورکەوینەوەو حوشترەکان و کتێبەکان و سکریپتەکەیان بدەینەوەو بە پەژراندنی سکریپتی رۆمانیی (لاتینیی)، بەیەکجاریی لەدەستیان رزگارمان دەبێت. هەروەها هەندێکیان بە بیانووی دژایەتییکردنی ئایینی ئیسلامەوە، دەیانەوێ سێکیولاریزیم بکەنە چەترێک، ئەوانەی لەباوبۆرانی پانعەرەبیزم و پانیسلامیزم پربوونە بە مەمەمزەی سکریپتی لاتینیی دڵیان بدەنەوە.

ئەم شەپۆلی جینگۆیزمی jingoism کوردیی و جینگۆیزمی لاتیینییە، زۆر نەدانانەو زۆر نەزانانە دەست بۆ ئەم پیشەسازییە کەچە دەبەن، لە درۆ و دەلەسەو چێکردنی چیرۆکی بێ بناغەدا دەستوپێ رەنگینن. ئاخر ئەم زێنەفۆبە xenophobe کوردستانییانە، زۆر لەوە نەدانترن کە فێری ئەوە بکرێن، سکریپتی عەرەبیی لە بنەچەدا سکریپتێکی ئارامییە Aramaic ، سکریپتی عەرەبیی دەگەرێتەوە بۆ سەدەی یەکەمی زایین، ئەوکاتەی نەبەتییەکان (Nabataea's - الأنباط) لە باکووری عەرەبستاندا دەژیان و سکریپتی ئارامییان وەرگرت(Negev 1986). ئارامیی کۆنیش گەشەی کردووەو خۆی لە زمانی عیبرییدا بینیوەتەوە. ئەو ئارامییەی عەرەبەکان وەریانگرت لە لقێکی عیبرییەوە نزیک بوو. ئارامیی بۆخۆیشی بەشێکە لە گرووپی سامییەکان Semitic و مێژووی چەندین هەزار ساڵی لە سکریپتدا هەیە (ibid).

فارسەکان بەو هەموو مێژووە پر لەشکۆمەندییەیانەوە، کاتێ لەرووی سەربازییەوە لەسەردەستی عەرەب و لەشکری ئیسلام شکستیان خوارد، سکریپتی نەستەعلیقیان(Nastaleeq) لە عەرەب وەرگرت و بە جوانترین هونەریش گەشەیان پێداو کەسیش منگەمنگی ئەوە ناکات لە میراتی عەرەبەوە بۆیان هاتووە(Muhammad, 1991). ئەو سکریپتەی کوردیش بەکاری دەهێنێ تێکەڵەیەک لە سکریپتی

فارسیی و عەرەبییە، یان وەک شاکەلیی دەڵێت فارسیی- عەرەبییەکی دەستکارییکراوە (شاکەلی،1990) بەکارهێنانیشی نەک شەرم نییە، بەڵکوو ئەوە یاسای گەشەکردنی سروشتیی زمان و گەل و نەتەوە جۆراوجۆرەکانن کە لە نزیک یەکترییەوە ژیاون، چ بەشەڕ یان بەئاشتیی، بەسەریەکیانەوە هەبووە ئاڵوویریان بە کولتوور و رۆشنبیریی یەکترەوە کردووە، بە سەپاندن بووبێت یان بە سروشتیی . بەدڵنیاییشەوە ئەوەی بەدرخان کردی لە بەکارهێنانی سکریپتی لاتینیی ، ئێستا دەبینین کە ئەم جیاوازییانەی نێوان ئەم دوو دایەلێکتە سەرەکییەی چەند گەورەتر و قووڵتر کردووەتەوە. چونکە بەدرخان کارەکەی زۆر تاکڕۆییانەو سەرەڕۆیانەو چاولێکەرییانە بوو. لە یەک رستەدا بەدرخان قاچی لەئاوێک خست کە ئەتاتۆرک رشتبووی.

ژاپۆنییەکان و ڤێتنامییەکان سکریپتی زمانەکەیان لە چاینییەکانەوە وەرگرتووە، ئۆردو لە فارسەکانەوەو ئەوانیش بەشێوەیەک لەشێوەکان لە عەرەبەکانەوە. (Halliday,2003). ئەگەرچیی دواتر ڤێتنامییەکان سکریپتەکەیان کرد بە سکریپتی رۆمانیی(لاتینیی)، بەڵام هیچ کاتێک نە ژاپۆنییەکان و نە ڤێتنامییەکان و نە ئۆردوییەکان ئەمە بە لەکە نازانن و بگرە بە رابردوویەکی خۆیانی دەزانن بەباش و خراپەوە کردوویانە بەزمانی ستاندەردی نەتەوەکانی خۆیان. کەچیی پانکوردیستەکانی ئێمە، دەیانەوێت بە هەڵەکەی بەدرخاندا بمانبەن و قاچمان بخەنە ناو ئەو ئاوەی تۆرانیزم رشتی، هەموو مەبەست و ئەجێندا سەرەکییەکەشیان، لە رەگەزپەرستیی و ناوچەپەرستیی و دایەلێکتچییەتییەوە سەرچاوە دەگرێ و کرۆکی مەبەستەکانیشیان ئەوەیە، لە داهاتوودا سۆرانیی لە بۆتەی کرمانجییدا بچووک بکەنەوە، چونکە بەشێک لەم پانکوردیستانە، ئەوەندە خراپ بیردەکەنەوە، کە سۆرانیی هەر بەکوردییش نازانن.

دایەلێکت پێچەوانەی ستاندەردە لە زماندا

جیاوازیی نێوان زمانی ستاندەردو دایەلێکتەکان، بەشێوەیەکی سەرەکیی لە "فەنکشنی function سوسیۆکولتوورییدا خۆی دەبینێتەوە"(Marle,1997,p.13). ئەم جیاوازییانە مەرج نییە لە جیاوازییە سیستماتیکییەکانی نێوان ئەم دوو لایەنەدا بێت، بەڵکوو لە رەنگدانەوە و کارکردی ئەم دووانەدایە لە جیاوازییە سۆسیۆکولتوورییەکاندا. زمانی ستاندەرد دەکرێ بڵێی پیشەسازیی تێدایە، چونکە وەک دایەلێکت هەرگیز تەواو سروشتیی نییە، بەڵام دەستکردیش نییە بەو ئاقارەی کە بە شێوازێکی نامۆ چێکرابێت. زمانی ستاندەردی نووسین، لەدەرەوەی ویستی دایەلێکتەکان ، لە هەندێ تایبەتمەندیی "سروشتی زمانیی و دەنگ و رەنگی زمان و تەنانەت هەندێجار لە کۆنتێکستی سروشتیی دایەلێکتەکانیش دادەشۆرێت" (ibid, p.15).

زمانی ستاندەرد کە زمانی سەرەکیی نووسین دەبێت، مەرج نییە زمانی ئاخافتنی تاک و کۆمیونیتییەکان بێت، زۆر زمانی ستاندەردی نووسین هەیە هەرگیز بەشێوەیەکی بەربڵاو ئاخافتنی پێنەکراوە. بۆ نموونە زمانی هۆڵەندیی (Dutch)، تا سەدەی نۆزدەیەم نەبووەتە زمانی سەرەکیی ئاخافتن، سەرەڕای ئەوەی پێشتریش زمانی ستاندەردی نووسین بووە(Wexler, 1993). کەواتە ئەم پرۆسەیە ئەگەر پاش و پێشیشی تێ بکەوێت، سەرئەنجام هەر دەمانباتەوە سەر ئەوەی، ئایا چەند گرنگە زمانی فەرمیی و ستاندەردی نووسینمان هەبێت. هاوکات زمانی سەرەکیی نووسین، مەرج نییە دایەلێکتەکان وەک زمانی دایک بەکاری بهێنن. چونکە هەر کاتێک زمانی ستاندەرد بەفەرمیی لەلایەن

دەسەڵاتی سیاسیی یان هەر چەشنە دەسەڵاتێکی ترەوە کە قورسایی جێکەوتکردنی هەبێ، کاری پێکرا و گەشەی کرد، تەواوی دایەلێکتە جیاوازەکان، بەشێنەیی و بە تێپەڕبوونی کات، دەکەونە ژێر هێجەمۆنیی زمانی ستاندەردەوە (Marle,1997). چونکە زمانی ستاندەرد و بەتایبەتییش لینگوا فرانکای نووسین خۆی خۆی دەڕازێنێتەوە (embellishment) و ئاگایانە پەلوپۆ دەهاوێ (ibid, p.29). ئەمە راستییەکی زەقمان پێ دەڵێت، سۆرانیی توانیتی لە رابردوودا ئەم پەلوپۆیە بهاوێژێ، بەڵام کرمانجیی نەیتوانی و دواکەوت.

زمانی ستاندەردو فەرمیی، کۆمەڵێ سیمیئۆتیک (زمانی نیشانە- semiotic)ی ستراتیژیی بۆ دامودەزگاکان و پرۆسەی خوێندن و ئەدەبی نووسراو دەهێنێت، ئەم ستراتیژییە زۆرتر دەردەکەوێ کاتێ ئەدگاری میتافۆرە رێزمانییەکان لە بەکارهێنانەکاندا جێگیرتر دەبن و لێرەشەوە سێمانتیکی زمان دەرگای تری بەسەردا دەکرێتەوە(Halliday, 1998). ئەم بۆچوونانەی هالێدەی کتومت لەگەڵ سیمیئۆتیکە ستراتیژییەکانی زمانی کوردیی (سۆرانیی) دا جووت دەبێ. کێ هەیە ئەوە نەبینی کە سێمانتیکی سۆرانیی و میتافۆری رێزمانییەکەی لەچ گەشەیەکی سەرسووڕهێنەردایە لەچاو کرمانجییدا.

" هەمیشە ئەو مۆدێلە دەکرێ بە بناغەی زمانی ستاندەرد، کە لەنووسیندا برەوی هەیە"(Cheshire,1997,p.79). ئێستا نەک سۆرانیی برەوی هەیە، بەڵکوو کرمانجیی لە ئاست سۆرانییدا، لە کێڵگەی نووسیندا، هەر گوناهە بەراوردیش بکرێ. ئەم توێژینەوەیە لەو بڕوایەدایە، بەهەموو کرمانجییزانەکان و نووسەرەکان و توێژەرەوەکان و زمانزانەکانی ئەم دایەلێکتەی کوردیی، بەئەندازەی چایخانەی "مەچکۆی" هەولێر، شارۆچکەی هەڵەبجە، شارۆچکەیەکی کەرکوک، نووسەرو ئەدیب و خەمخۆری زمانی کوردیی لە منداڵدانی بەرنەبووەتەوە. ئەوە لەشارێکی وەک سلێمانیی بگەڕێ کە قەڵای زمانی نووسینی کوردییە. جگە لە کوردستانی رۆژهەڵاتیش کە ناکرێ رۆڵی ئەدەب و هونەرو تێکستی کوردیی ئەوانیش لەبەرچاو نەگیردرێ.

ئەندەرسن، لە "Creole Pioneers" باسی ئەوە دەکات بۆ هەندێ نەتەوە زمان نابێتە ئەو توخمەی کە جیاوازیی دروست بکات لە حەزو خولیا بۆ ولاتی دایک(Metropoles) (Anderson, 1991,p.47). ئەم شیکردنەوەیەی ئەندەرسن، زۆر راستیی تێدایە،زۆرێک لەوانەی بەسۆرانیی ناسراون، چ بەگرتنی و چ بەبڵاوبوونەوەی دەرمانخواردکردنی عەبدوڵا ئۆجەلان، بەقوڵپ دەگریان، بە دڵنیاییشەوە ئەوەندەی کوردەکانی کوردستانی باشوور و رۆژهەڵات پەست و قەڵس بوون بە سووکایەتییکردنەکانی بە ئۆجەلان دەکرا، کوردەکانی باکووریش هەر ئەوەندە پێشیان خواردووەتەوە. لەکاتێکدا عەبدوڵا ئۆجەلان نەکوردیی کرمانجیی و نەسۆرانییش ئەوەندەی تورکییەکە دەزانێ. بگرە نووسینەکانیشی بە تورکیی نووسراون. ئەوە جگە لەهەڵوێستە سیاسییە سەیروسەمەرەکانی، کەواتە گوناهێکی کومێدییە، لەبەر ئەوەی ئەوان کوردی رەسەنن، چاومان لە زمانزانەکانی کوردستانی باکوور بێت. ئەم خۆهەڵواسینەی هەندێ پڕۆلاتینیی و پرۆکوردستانیی بە زمانزانە سەیرو نەبووەکانی کوردستانی باکووردا بۆچیی؟

بەدڵنیاییەوە زۆرینەی رەهای کرمانجییەکان هەر کوردییش نازانن و هێشتا لەماڵیشەوە بە تورکیی

دەئاخفن، تەنانەت کوردەکانی تاراوگە، لە ئەورووپاو ئەمێریکا و ئوسترالیاشن، هەر بەتورکیی دەئاخفن. باشە بۆ دەبێ باجی ئەم خەمساردیی و کوردیی نەزانییەی کرمانجیی ژووروو، هەرێمی کوردستانی باشوور و کوردستانی رۆژهەڵات بیدات. ئایا دەکرێ دەیان ساڵی تریش چاوەڕێی نووسەران و ئەدیبانی کرمانجی ژووروو بین تا فێری کوردیی و نووسینی کوردیی ببن و ئەوسا بێین باسی زمانی ستاندەردی کوردیی بکەین. ئەوسا بێین لینگوا فرانکای کوردیی چێبکەین. چونکە ئەوان زۆرینەن و سۆرانیی کەمینەیە. قوڕ بەسەر کورد چاوەڕێی ئەم شێرو رێوییە بێت بۆ بەفەرمیی ناساندنی زمانی ستاندەردی کوردیی.

کوردستانی گەورە، یۆتۆپیای کوردستانییان.

بەبیستنی کوردستانی گەورە، موچوورکە بە لەشی مرۆڤدا دێت، ئەگەر تۆزقاڵێک شارەزایی لەسیاسەتی نێودەوڵەتیی و ناوچەی رۆژهەڵاتی ناڤین بێت. زۆر هەن خەون بەوەوە دەبینن کە کوردستانی گەورە زۆر نابات دێتە دی. بەڵام ئایا بەڕاستیی لە رووی نەتەوەییشەوە، کوردستانی گەورە، کێشەی سەرەکیی تاکی کورد و کۆمەڵگەی کوردییە، یان دەستەبەرکردنی مافە کولتووریی و نیشتمانییەکان ئەرکی سەرەکیی و هەنووکەییە. با لە جیاتی کوردستانی گەورە، چەندین وڵات و وڵاتۆکەمان هەبێت و ناویان کوردستانی هین و وانێک بێت. جارێ بۆ خاتری ئاهورامەزدا، هێشتا هەرێمۆکەیەکمان هەیە بەدەست 40 ساڵ شەڕی نێوخۆوە دەتلێتەوە، جارێ هێشتا هەر بەناو دەڤەری بادینان و سۆران یەکیان گرتووەتەوە، لەولاشەوە، حیزبی دێمۆکراتی کوردستان و کۆمەڵە دوولەت و سێ لەت دەبن. بەپێی ئەم پرۆسە کیسەڵییە بێت، دەیان ساڵی تریشی دەوێت، هەرێمی کوردستانی ژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێمی کوردستان، ببێتە هەرێمێکی چوونیەک و سێبەری حیزب و بنەماڵەو بەرەبابی بەسەرەوە نەمێنێت ئەوە ئەگەر هەر هیچی پێچەوانەش روونەدات.

هەندێ نووسەری پانکوردیی و پانسکریپتی- لاتینیی پەیدابوونە، لە ناڵیش دەدەن و لە بزماریش، لەلایەکەوە لەسەرۆکایەتی هەرێم دەپاڕێنەوە بۆ رەتکردنەوەی زمانی ستاندەردی کوردیی سۆرانیی، لەلایەکی تریشەوە هەڕەشەی یاخیبوون و پەرچەکرداری بەدرخانییانە دەکەن. لە سەنگەری بەرامبەریشیاندا، ئەوانەی بە عەشق و خۆشەویشتیی و ئێمۆتیڤەوە دەیانەوێ زمانی ستاندەردی کوردیی سۆرانیی بکەنە دیفاکتۆ، چەکی دەستیان هەر پاڕانەوەیە. هاوکات ئەوانەی بە کوڕسالاریی لە باوکسالایی سەرۆکایەتی هەرێم و حکومەتی هەرێم و حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان دەڕوانن، گوایە ستەمێکی گەورە لە بادینانییەکان دەکرێ ئەگەر زمانی کوردیی(سۆرانیی) بکرێ بە زمانی ستاندەرد و لینگوا فرانکای فەرمیی، جگە لە ئەفسانەتاشین و رەگەزپەرستیی و ناوچەپەرستیی و خۆجیاکردنەوە نەبێت، ئاکارەکانیان هیچ شیکردنەوەیەکی لۆژیکی تر هەڵناگرێ.

بەپێی ئەنسرۆپۆلۆجیی زمان، زمانی ستاندەرد دروست ناکرێ، بەڵکوو زمانی ستاندەرد لە ئەنجامی بەفەرمییکردنی زمانەوە دەبێت لەرووی سیاسییەوە و دواتریش خۆقایمکردنی لەناو کولتوور و ئەدەب و چاپەمەنیی و راگەیاندنەکانەوە. زمانی کوردیی(سۆرانیی) ئەم قۆناغانەی هەمووی بڕیوەو، هیچ خوایەک ناتوانێ بەر بەم پێشکەوتن و گەشەکردنەی سۆرانیی بگرێ. ئیتر ئەم پاڕانەوەو خۆڵکردنە بەسەر خۆدا، جگە لە زیانی زۆر گەورە بە زمانی کوردیی، هیچ دەستکەوتێکی تری لێ ناچنرێتەوە.

سەیری ئەم دەردە کوشندەیە بکە، هەندێک لە زمانزان و زمانەوان و نووسەرەکانی دهۆک ئامادە نین، هیچ لێدوانێک بدەن ئەگەر بە زاراوەی ناوچەکەی خۆیان، بۆچوونەکانیان بڵاونەکرێتەوە(ڕێپۆرتاژ لەلڤین 56). بەڵام لەشەقەی باڵ دەدەن لە خۆشییدا ئەگەر ژۆرناڵیستێکی عەرەب یان تورک،هەڤپەیڤینیان لەگەڵدا بکات و هەرگیزیش ئەو شەکرە ناشکێنن، بڵێن بەکرمانجی ژووروو بڵاوی بکەنەوە. ئیتر چاوەڕوانی چیی لەم دڵسۆزانەی کورد دەکرێ. ئەگەر ئەو پرسیارە بورووژێنرێ و بڵێین، براینە، ئەوە بۆ لەسەردەمی بەعسدا بە گەشکەوە زمانی عەرەبییتان پەژراندو ئەو هەموو زارۆکە جوانکیلەیەی بادینانتان بەزمانی عەرەبیی لەخوێندندا پێگەیاند.

بۆچیی پرۆژەکەی هاشم عەقراویی (ئاکرەیی) تان پەسەند کردو، کوردیی سۆرانییتان بەلادا خست و زمانی شیرینیی عەرەبییتان نۆشکرد، ئەی ئێستا وەک سیمبۆڵێکی یەکێتیی نەتەوەیی بۆ نایەن مل بدەن بە دیفاکتۆی هەلومەرجەکەو زمانی ستاندەردی کوردیی سۆرانیی بپەژرێنن؟ بۆچیی لەبری کەمپەینی واژۆکۆکردنەوە دژی سۆرانیی، بەهەموو لایەک، هەوڵنادەن لینگوا فرانکای کوردیی چێبکەن ، ئەوسا دەتوانن پتر لەنیوەی ئەو زمانە بە خەزێنەی کرمانجیی ژووروو رۆبنێن و دەوڵەمەندیی بکەن. ئایا ئەم خۆراپسکان و کەمپەین بەرێخستنانە دەچێتە گیرفانی " کێ" وە. ئایا دەزانن سەردەمی قوتکردنەوەی "بزاڤ" ی بەعسی بادینانیی لەهەمبەر"ئاسۆ"ی بەعسی سۆرانییدا نەماوە.

بناغەو کۆنتێکست وستراکتۆری زمانی ستاندەردی کوردیی، هەموو شتێکی ئامادەیەو تەنها ددانپێنانی سیاسیی دەوێ. ئەو کۆنسێپتەی (Trevor Hill) لە سەر زمانی ستاندەرد بەکاریهێناوە بە "Institutional Linguistics" ناوزەدی کردووە(Hill,1958)، بۆ ئێستای لینگوا فرانکای زمانی کوردیی دەقاودەق دروستە. ئەم بەدامودەزگاییکردن و چەسپاندنەی زمانی کوردیی(سۆرانیی) لە پرۆسەیەکی دووردرێژی خوێندن و بەکارهێنان و نووسین و ستراتیژیی نەتەوەیەکدا بەسروشتیی گەشەی کردووە. تەنها بەرچاوڕۆشنیی سەرکردەیەکی کاریزمای دەوێ بۆ بە فەرمیی ناساندنی زمانی کوردیی(سۆرانیی) ئەم بڕیارە سیاسییە بدات،. بەڵام لەگەڵ ئەم سەپاندنی زمانە فەرمییەشدا، باشترە لە هەرناوچەیەک کە خوازیاری پاراستنی دایەلێکتەکەیانن ڕێگەیان پێ بدرێ ، دەست بە دایەلێکتەکەی خۆیانەوە بگرن و چاپەمەنیی خۆیان هەبێ، بەپێی ئارەزووی خۆیان، بەڵام ناکرێ بانگەشەی بوونی زمانی ستاندەردی نووسین بکرێ و لەبواری خوێندنیشدا، گەڕەلاوژەی دایەلێکتەکان درێژەی هەبێ. بەواتایەکی تر، پرۆگرامی خوێندن و زمانی ئوفیشەڵ دەبێ ستاندەرد بێ و لەدەرەوەی ئەم سیستەمەش هەرچی دەنووسرێ و دەگوترێ، زمانی ستاندەرد باکی پێی نییە.

شتێکی بەڵگە نەویستە، یەکێ لەهەرە فاکتەرە سەرەکییەکانی ئەوەی گەلی کورد بەم ژمارە زۆرەیەوە، وڵاتی سەربەخۆی نییە، نەبوونی یەکڕیزیی و تەباییە. ئەم خۆخۆریی و لووتبەرزییە لەئاست یەکترداو سەرشۆر لەبەرامبەر نەتەوەکانی سەردەستدا، مێژوویەکی دوورو درێژیی هەیە و ئێرە جێگەی باسی نییە. بەڵام ئەو زمانزان و زمانەوانە کوردانەی بەلاتینیی و بەزۆرینەی کرمانجی ژووروووەوە گرتوویانە بۆ لەمپەردروستکردن لەبەردەم ستاندەردبوونی سۆرانییدا، هەمان ئەدگارەکانی میرنشینە کوردەکانی سەدەکانی پێشوو، بەبیر دەهێننەوە. تەنها جیاوازییەک هەبێ لێرەدا ، میرە کوردەکان تا پاتاڵ وناوچەکەی خۆیان بوەستایە، هەموو گیان و سامانی کوردیان بەقوربانی ئەوانەی خۆیان دەکرد.

ئێستاش ئەم پانکوردیستە دایەلێکتپەرستانە، زاراوە لۆکاڵییەکەی خۆیان لەسەروو لینگوا فرانکای کوردیی و چارەنووسی هەموو گەلی کوردەوە دەبینن.

با فێربین لە ئەزموونی گەلانی دنیاوە، زمانی گالیزیا(گالیکا، گالیکۆ یان گالیسیا - Galicia) وەک زمانێکی رۆمانیی، لە رووی ترادیسیۆنەوە لقێک لەلقەکانی زمانی پۆرتوگالیی بوو ، ئایا لە هەرێمێکی ئیسپانیادا، چۆن بوو بەزمانی ستاندەردی ئەو هەرێمە؟ لە حەفتاکانی سەدەی رابردوودا، باس هاتە سەر ستاندەرایزکردنی زمان، ئایا زمانێکی سەربەخۆ چێبکرێ لە گالیسیا؟ یان پۆرتوگالیی بە بناغەی زمانێکی ستاندەرد دابڕێژرێت(Cheshire and Stein, 1997). لەسەرەتای هەشتاکاندا، زمانی کاستیلیان (Castile) لابردو بە پشتبەستن بە دایەلێکتێکی هاوبەشی(کۆمۆن) گریکیی وەک کۆینێ (کۆینیی- koinē)، و ئەزموونی گەلانی دەوروبەر زمانێکی سەرتاپا ستاندەرد و فەرمییان ناساند(Normas....,1982). سەرەنجام لە ساڵی 1983دا، گالیزیا بەفەرمیی بوو بەزمانی ئەم هەرێمە ئۆتۆنۆمەی ئیسپانیاو هەموو ئەو کەسانەی لەم دەڤەرەدا، دەژیان و ئیسپانیۆڵ زمانی زگماکیان بوو، بە هێمنیی و لەسەرەخۆیی، سەپاندنی ئەم زمانەیان پەژراندو ئێستا هیچ گرفتێکیان نییە(Cheshire and Stein, 1997). بەڵام کاتێک دێتە سەر بەفەرمیی ناسینی سۆرانیی وەک زمانی ئۆفیشەڵی ستاندەردی کوردیی، تێرمۆمەتری رەگەزپەرستیی ناوچەیی بەرزدەبێتەوەو قوڵپ دەدات. ئەوە ئەگەر باسی سەپاندنیش بکەی، هەزارو یەک بیردۆزی فەلسەفیی پووچت بۆ دادەتاشن و بەعەرەبپەرست و فارسپەرست و سۆرانییپەرستت دەخوێننەوە.

چۆن زمانی گالیکی کۆینایزەکراو(koinēzation) بوو بە زمانی لینگوا فرانکای هەرێمی ئۆتۆنۆمی گالیکییەکان، بەهەمان شێوەش، دەکرێ زمانی فەرمیی و ستاندەردی کوردیی، یان بێئاریشەتر، لینگوا فرانکای کوردیی، سۆرانییزە بکرێ(Cheshire and Stein, 1997). مەبەست لە سۆرانییزەکردن ئەوە نییە، سەد لەسەد دایەلێکتەکانی تر فەرامۆش بکرێن، بەپێچەوانەوە، مەبەست ئەوەیە بناغەکەی بەسۆرانیی رۆبنرێ (دەمێکە رۆشنراوە) و ئیتر هەموو زاراوەکانی تری تێ هەڵترینجێنرێ. بەڵام بەتێکەڵکردن نا، بەڵکوو بە موتووربەکردن، چونکە ناکرێ جارێکی تر بناغەی پتەوی سۆرانیی هەڵبوەشێنرێتەوەو بەکرمانجیی چێبکرێ. هاوکات لەدرێژ ماوەدا، سۆرانیی رۆژ بەرۆژ موتووربە بکرێ بە سیمانتیک و سینتاکسی دایەلێکتە جیاوازەکان، دەوڵەمەند بکرێ. هەر ئێستا زۆر لەنووسەرانی کورد، ئەم پرۆڤەی موتووربەکردنە دەکەن و لە کۆنتێکستی نووسینەکانیاندا، سەدان وشەی تایبەت بەزاراوەی کرمانجیی، لە سۆرانییدا جێدەکەنەوەو کە بەدڵنیاییەوە کارێکی باشەو داهاتوویەکی گەشی دەبێت. کەچیی بەداخەوە ئەمە کەمتر لەنووسینی کرمانجییەکان و بادینانییەکاندا دەبینرێ. عەرەبیی وتورکیی بەکاردەبەن، بەڵام کەمتر حەزیان بە کوردیی سۆرانیی هەیە.

ستاندەرایزکردنی هەر زمانێک، گومانی تێدا نییە، دەبێ هەندێ دایەلێکت قوربانیی بدات بە دایەلێکتێک یان چەند دایەلێکتێکی تر، چونکە پرۆسەی بەستاندەردکردن بەپێی زانست و لێکۆڵینەوەی زمانەوانیی دەرکەوتووە هەمیشە چەند دایەلێکتێک دەبنە قوربانیی و دانەیەک سەرکەوتن بەدەست دەهێنێت (Wanner, 1997). ئێستا سۆرانیی خۆبەخۆ ئەم سەرکەوتنەی بەدەست هێناوە، کورد چونکە گەلێک بووە هەمیشە خۆی قوربانیی بووە لەهاوکێشە سیاسییەکاندا، دایەلێکتێك

ئەگەر قوربانیی بدات بۆ یەکێکی تر، پێی سەختەو بۆی هەرس ناکرێ. ئەمە بەشێکی رەنگە پێوەندیی بە مۆراڵی سیاسیی و سۆسیۆکولتوورییەوە بێت، بەڵام بەشی سەرەکیی لە دەروونڕەشیی و خۆپەرستیی و هەلپەرستییماندایە. باشە شکۆمەندیی کورد دەکەوێتە ژێر پرسیارەوە! ئەگەر ئیلێتە رۆشنبیرو زمانزانەکانی دایەلێکتەکانی تر، بڵێن بەڵێ بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی (سۆرانیی) ،بەڵام دایەلێکتەکانی تریش بخەنە ناو پرۆسەی دەوڵەمەندکردنی ئەم ستاندەرایزکردنەوە. ئایاکوردستان وێران دەبێ؟ کەرامەتی نەتەوەیی کورد دەچێتە ژێر پرسیارەوە! مێژووەکەمان بزر دەکەین! ئەگەر ئەو زمانە ستاندەردەی هەنووکە بە شێوەیەکی فەرمیی و سیاسیی بپەژرێنین.

کارێکتەرە سەرەکییەکانی ستاندەرایزی سۆرانیی:

هەر زمانێکی فەرمیی و ستاندەرد، ئەگەر بە دۆخە سروشتییەکانی گەشەکردنی زماندا تێپەر بێت، ئەوا سێ جۆرە پێوەندیی بناغەیی هەیە کە راستەوخۆ بەندن بە کارێکتەرەکانی ستاندەربوونی زمانەوە (Milroy,2000). کوردیی سۆرانیی ئەم کارێکتەرانەی میلرۆی باسی دەکات، بەمشێوەیە تێیدا بەدی دەکرێت.

1. باڵادەستیی کوردیی سۆرانیی، بەهۆی ستراکتۆرێکی پتەو و پلەیەکی بەرز لە گەشەکردن لە ئاست گاکۆڵکێی کرمانجییدا. هەر ئێستا کوردیی سۆرانیی لە ئاستێکی ئایدیالییدایە لەچاو گەشەو توانستی کرمانجییدا.
2. فەنکشنی زمانی کوردیی(سۆرانیی) ، لە دێرەوە تا هەنووکە، لە فۆرمێکی نووسینی باڵاترو دەوڵەمەندترو بەهێزتردا بووە. ئەگەرچیی لەسەرەتادا کرمانجیی هەنگاوی باشی نا، بەڵام دواتر لە شوێنێکدا چەقی، تا ئێستاش لەهەمان شوێندایە.
3. وەک پێداویستییەکی ستاندەردیی زمان و لینگوا فرانکای کۆمۆن، سۆرانیی توانیویەتی پێ بەپێی ئاڵوگۆڕە سیاسیی و کولتووریی و رۆشنبیرییەکان، کاژی کۆن فرێ بدات و کاژی نوێ بهێنێتەوە. کوردیی سۆرانیی ئەمێستا، ئاسمان و رێسمانی جودایە لەچاو زمانی کوردیی سەرەتای سەدەی رابردوودا، باشترین نموونەش،نووسینە پڕ لەداتاکەی گەورە مێژوونووسی کورد،ئەمین زەکی بەگە، بەبەراورد بەزمانی ئێستا هەر مرۆڤ واقی وڕ دەمێنێ کە ئەم زمانە چۆن ئەم گەشە زۆرەی کردووە. تەنانەت ئەم نوێخوازییەی ئێستای سۆرانیی، لەگەڵ حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی پێشووشدا هێشتا هەر گەشەیەکی سەرسوڕهێنەری پێوە دیارە.

مەرج نییە زمانی ستاندەرد، زۆرینە بەکاری بهێنی، بەڵکوو باڵادەستیی و شکۆمەندیی (پرێستیژ- prestige) زمان گرنگیی هەیە (Milroy, 2000). لە هەلومەرجی ئێستادا، لەئەنجامی پرۆسەیەکی دوورو درێژو قوربانییەکی زۆر و ئەدەبێکی شۆڕشگێرانەو گیانی یاخیبوونێکی زۆرەوە، سۆرانیی کاتەگۆرییەکی کۆمەڵایەتیی و ستراکتۆرێکی بەهێز و یەکپارچەی بەرهەم هێناوە(ibid). جا ئەوەی سۆرانیی کەمینەیەو کرمانجیی زۆرینەیە، تەنها لە ئۆربیتاڵی پانلاتینیی و پانکرمانجییەکاندا ورێنەسازیی دەکات. چونکە ئەم کاتەگۆرییە کۆمەڵایەتییەو ئەم ستراکتۆرە بەهێزەی سۆرانیی، ئەوەندەی تر بازووی ستاندەردیی بەهێزتر دەکات. بەواتایەکی تر، زمانی ستاندەرد ، دەبێ بناغەکەی و گیانە سەرەکییەکەی، زمانی پرێستیژ بێت. بۆ کوردیش زمانی پرێستیژ تەنها و تەنها سۆرانییە.

ئەمە لە روانگەی پانسۆرانییەوە نییە، بەڵکوو مێژووی ئەدەبی کوردیی و تێکستی کوردیی و قورسایی سیاسیی و کولتووریی کوردیی سۆرانیی، ئەم پرێستیژبوونەی پێ رەوا دەبینێ.

ستاندەرایزی سۆرانیی ئەگەر وەک تاکە دایەلێکتی باووباپیر (Single Ancestor Dialect - SAD) ی ئەدەبی بەرخۆدان و بەگژداچوونەوەو دنیای نووسینیش سەیری نەکەین(Hope, 2000) ، بەڵکوو تەنها وەک تاکە دایەلێکتیکێکی کاراو خاراوی کوردیی سەیری بکەین، هێشتا بە باشیی جێگەی خۆی کردووەتەوەو بە چنگەکرێی خۆیشی ئەم پرێستیژبوونەی مسۆگەر کردووە. چونکە ستاندەردبوونی کوردیی سۆرانیی لەنزیکەوە پێوەندیی راستەوخۆی بەو هەموو تێکست و نووسین و مێژووە دوورودرێژەوە هەیە، چ لە ژانرە(genre) ئەدەبیی یان لە فەنکشنە کۆمەڵایەتییەکاندا خۆی کردووە بە لینگوا فرانکاو نمایشی کردووە (Rissanen, 2000).

زمانی ستاندەرد ئەو زمانەیە پانوپۆڕ بووەتەوە یان دەبێتەوە، ستاندەرایزکردنیش، بەواتای کەمکردنەوەو لەقاڵبدانی دایەلێکتەکانە و پاککردنەوە وهەڵبژاردنی دایەلێکتێکی باڵادەستە لە نێو زۆروبۆریی دایەلێکتە کەچ و دابڕاو و کەمکارپێکراوەکاندا(Hope, 2000). دەکرێ ئەم هەڵبژاردنە چەند دایەلێکتێک لەیەک کاتدا بگرێتەوە، بەڵام زۆر بنچینەییە کە دەبێ ئەدگارەکانی خۆیان لە بۆتەی ئەدگاری زمانی ستاندەردا بتوێننەوە(ibid).

یەکێک لە تایبەتمەندییە بنچینەییەکانی گەشەکردنی زمان بەرەو ستاندەردبوون، "گەشەی نووسین و ستراکتۆری نووسینە، هاوکات ئەم گەشە هەمەلایەنەیە، مۆرفۆلەجی morphology و فەنۆڵەجی و سینتاکسی زمانەکەش دەگرێتەوە" (Wright,1996,p.113). ئەم گەشەکردنانە لە زمانی کوردیی سۆرانییدا، بەتایبەت فەنۆڵەجی و سێنتاکسی سۆرانیی لەچاو دایلێکتەکانی تردا، لێی دەرژێتەوە.

ستاندەرازیزکردنی سۆرانیی بەبڕیارێکی بیرۆکراتییانە نابێت. چونکە گەشەی زمان و ئەنسرۆپۆلۆجیای زمان، دژی ئەم بیرۆکراسییەن، بەڵکوو ئەمە بڕیارێکی بەرینەو پانتانییەکی زۆر لە نووسەران و رۆشنبیران و ئیلێتە هەمە جۆرەکانی کۆمەڵگە، وێڕای خەرمانی تێکستەکانی ئەو دایلێکتە بەشداریی تێدا دەکەن. بەڵام ئایا ئەگەر نێوەندی سیاسیی بڕیاری ستاندەرایزکردنی سۆرانیی لە قۆناغە سروشتییەکەیەوە نەخاتە بواری جێبەجێکردنەوە، ئەوە کێیە بەرپرسیارە لەم خەرەکی نەبوونی زمانی ستاندەردە؟ کێ لەنەبوونی لینگوافرانکای کوردیی بەشێوە سیاسیی و فەرمییەکەی بەرپرسیارە؟

ئەوە چییە وا دەکات، کۆمەڵێ نووسەری بادینان و یەک دوو نووسەری هەورامیی، خەریکی وازۆکۆکردنەوە دەبن! بۆ ئەوەی ئەم گەرەلاوژەیەی دایلێکتە کوردییەکان بەردەوام بێت. باشە بەبێ هیچ مەبەستێکی خراپ،ئایا ئەجێندای ئەمانەو ئەجێنداکەی هاشم عەقراویی (ئاکرەیی) و حیزبی بەعس، چ جیاوازییەکان هەیە، کە بادینان ئامادەبوون عەرەبیی بپەژرێنن، بەس کوردیی سۆرانیی نەخوێنن. ئەمە هەر حیزبی بەعس و هاشم عەقراویی لێی بەرپرسیار نین، بەڵکوو بەشێک لە رۆشنبیران و نووسەرانی دەڤەری بادینان لەم ئەنتاگەنیزمەی antagonism نێوان ئەم دوو دایەلێکتەدا بەشی شێریان بەردەکەوێ.

ستانده‌رایزکردنی زمان پرۆسه‌یه‌کی دوورو درێژه‌و به‌ سروشتیی ده‌ست پێده‌کات، له‌ مه‌لۆتکه‌ییه‌وه‌ تا ده‌گاته‌ هه‌راشبوون، به‌ڵام سه‌ره‌نجام پێویستی به‌ناولێنان و به‌ فه‌رمییکردنه‌. ستانده‌رایزکردن له‌ ئۆپه‌راسیۆنێکی"سروشتیی"دا خۆی ده‌گه‌یه‌نێته‌ ترۆپک، به‌ڵام گرفتی پێرسپێکتیڤیزمی(دیدی باشبۆچوون-perspectivism) بۆ دروست ده‌بێ (Hope, 2000). ئه‌م تێڕوانینی پێرسپێکتیڤیزمه‌، هه‌رچه‌نده‌ هه‌ڵه‌یه‌ ئه‌گه‌ر بگوتری باڵی سیاسیی و ئایدۆلۆژیی ستانده‌ردبوونی زمانه‌، به‌ڵام یۆتۆپیای داهێنان له‌ ستانده‌ردکردنی زماندا ده‌کوژێ (ibid). ئێستا به‌نائاگایی و له‌په‌نای پانکوردیزمه‌وه‌، له‌په‌نای ئه‌ی ره‌قیبه‌وه‌، ئه‌م پێرسپێکتیڤیزمه‌ لێره‌و له‌وێ سه‌رده‌رده‌هێنێ و مه‌به‌سته‌که‌ش له‌ ئه‌نتاگه‌نیزمی کوردیی سۆرانییدا کورت ده‌کرێته‌وه‌.

میلرۆی وه‌ک سکۆلارو ئه‌کادیمیستێکی زمانه‌وانیی له‌ زمانی ئینگلیزیدا، زۆر به‌وردیی قۆناغه‌کانی گه‌شه‌کردن و ستانده‌ردبوونی زمانی ئینگلیزیی له‌ چه‌ندین توێژینه‌وه‌ی دانسقه‌و ورددا، شرۆڤه‌ ده‌کات. له‌م هه‌ڵسه‌نگاندنه‌دا، ریسانینیش(Rissanenn) هاوڕای میلرۆیه‌،. ئه‌وان هه‌ڵده‌ستن به‌ده‌ستنیشانکردنی دایه‌کرۆنیکی (پرۆسه‌ی ئاڵوگۆڕی زمان به‌تێپه‌ڕبوونی کات diachronic) زمان به‌شێوه‌یه‌کی داینه‌میکیی، هه‌روه‌ها قامک خستنه‌ سه‌ر کاته‌گۆریی و ئه‌دگاره‌کانی زمانی ستانده‌رد و چۆنییه‌تیی به‌فه‌رمیی ناسین و کارپێکردنی (Milroy 1992, p.129 and Risasanen,2002) به‌مشێوه‌یه‌ی خواره‌وه‌:

1. نیشانه‌کانی ستانده‌رازیزی زمان جێگیره‌
2. کاریگه‌ریی ستانده‌ردبوون له‌سه‌ر زمان، له‌پرۆسه‌یه‌کی دوورو درێژو ماوه‌یه‌کی دیارییکراوی به‌کارهێناندا به‌ڕوونیی ده‌رده‌که‌وێ.
3. پاش ئه‌وه‌ی زمانی ستانده‌رد خۆبه‌خۆ له‌ به‌ڕێوه‌بردنی ژیانی جڤاکدا خۆی ده‌سه‌پێنێ و باڵاده‌ستیی خۆی نمایش ده‌کات. له‌لایه‌ن ده‌سه‌ڵاتی سیاسییشه‌وه‌(political power) به‌تۆبزیی ده‌سه‌پێنرێ.
4. هه‌ر کاتێکیش زمان له‌ کاری ئیدارییه‌وه‌، چووه‌ فه‌نکشنه‌کانی تره‌وه‌، ئیتر پرێستیژیی خۆی به‌شێوه‌ی فۆرمێکی سوودبه‌خش و په‌یامێکی باڵا ده‌گه‌یه‌نێت.

مرۆڤ دڵی به‌خۆی ده‌سوتێت، کاتێ له‌ کوردبوونی خۆی ورد ده‌بێته‌وه‌. نه‌ته‌وه‌یه‌کی 40-50 میلیۆنیی له‌ کۆتایی 2007 دا، هێشتا خاوه‌نی زمانی ستانده‌ردو لینگوا فرانکا نییه‌(له‌ڕووی سیاسییه‌وه‌)و هه‌روه‌ک ئه‌وه‌ی له‌ هه‌ساره‌یه‌کی تردا ژیان به‌سه‌ر به‌رێت. له‌کاتێکدا به‌ده‌یان هه‌زار که‌لله‌ ئه‌ستووری هه‌یه‌و هه‌ریه‌که‌و پۆست و پله‌و پایه‌ی زانستیی و ئه‌کادیمیی و رۆشنبیریی خۆی به‌ پله‌یتۆ(پلاتۆ) ناگۆڕیته‌وه‌، که‌چیی ده‌یان ساڵه‌ ژماره‌یه‌کی که‌م له‌ خه‌مخۆرانی زمانی کوردیی هاوار ده‌که‌ن و داوای ستانده‌رایزکردنی زمانی کوردیی ده‌که‌ن، هیچ پیاوێکی سیاسیی و هیچ حیزبێک (کومه‌ڵگه‌ی کوردیی تا ئێستاش هه‌ر کۆمه‌ڵگه‌یه‌کی حیزبییه‌) و هیچ خوایه‌ک گوێیان لێ ناگرێ.

شێرپه‌نجه‌ی ئه‌م دۆخه‌ش ته‌نها و ته‌نها چه‌ند دایه‌لێکتییه‌. ئایا کاتی ئه‌وه‌ نه‌هاتووه‌ سۆرانیی و کرمانجیی یه‌کێکیان قوربانیی بدات و یه‌کێکیشیان به‌م قوربانییه‌وه‌ ده‌روازه‌یه‌کی نوێ له‌گه‌لێکی بێ ئایدێنتیی بکاته‌وه‌ له‌ گێڵگه‌ی زمانی نووسینی ستانده‌ردا. ئه‌م نووسراوه‌ ته‌واو هاوڕایه‌ له‌گه‌ڵ سه‌ردێڕی وتاریکی شاکه‌لییدا کاتێ ده‌ڵێ" زمانی یه‌کگرتووی کوردی گه‌لێک له‌ده‌وڵه‌تی کوردی

پێویستترە"(شاکەلی، 1999،لا 1).

زمانی ئینگلیزیی بەچەندین قۆناغدا تێپەڕیوە، گرنگترینیان ئینگلیزی کۆن و ئینگلیزیی ناوەڕاست و دوایەمینشیان ئینگلیزی مۆدێرنە. ئینگلیزیی کۆن خاوەن ستاندەردێکی بەهێز بووە کە مێژووەکەی لەپێش هەزار ساڵەوە بۆ دواوە دەگەڕێتەوە. ئەگەرچیی وەک فیشەر (Fisher) پێیوایە لە 1100-1400 ی زایینیی، بەهۆی کۆمەڵی هەلومەرجی سیاسییەوە ئینگلیزیی ستاندەربوونی خۆی لەدەست دەدات و ئەم ئینگلیزییە مۆدێرنەی ئێستا نزیکەی 550-600 ساڵە لەگەشەکردنی بەردەوامدایە(Fisher,2003). باشە ئەی کوردی خۆخۆرو عەشیرەتپەرست و خێڵپەرست، ئێمە لەکوێین و زمانەکانی دنیا لەکوێن، بەم پێودانگە بێت، لای کەم ئێمە سەدان ساڵ، ئەگەر نەشڵێین هەزارو شتێکیش، هەر لەبواری زماندا لەدوای ئیگنلیزەوەین.

هەنووکە، بەهۆی گلۆباڵیزەیشنەوە، تەواوی وردەکارییەکانی ژیانی مرۆڤ بەخێراییەکی چاوەڕواننەکراو ئاڵوگۆڕی ریشەیی بەسەردا هاتووە، ئایا شەرم نییە و ریسوایی نییە بۆ هەموو میللەتی کورد کە تا ئێستا خاوەنی زمانی ستاندەردی نووسینی کوردیی بەشێوە فەرمیی و سیاسیی و ئیدارییەکەی نەبێت ، زۆربەی زمانە ئەوروپاییەکان بەتایبەتی ئیسپانیۆڵ و فڕانسیی و ئیتالیی و ئینگلیزیی، پێش ئەوەی زمانی ستاندەردی ئاخافتنیان هەبووبێ، زمانی ستاندەردی نووسینیان داڕشتووە، چونکە ئەستەمە زمانی ستاندەردی ئاخافتن دیاریی بکرێ (Fisher,2003). باشە بۆچیی کورد لە گلۆباڵیزەیشنیشدا هێشتا خاوەنیی زمانی ستاندەردی نووسین نییە؟ وەڵامی ئەم پرسیارە لە دوو تاوانبار زێتر کەسی تر نییە. تاوانبارەکان ئەگەر بە گرووپیش بن، لێرەدا وەک تاک مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێ.

1. دەسەڵاتی سیاسیی کورد، لە ئێستادا حکومەتی هەرێمی کوردستان و هەردوو زلحیزبی کوردستان: پارتیی دیموکراتی کوردستان و یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، وێڕای سەرجەم لایەنە سیاسییەکانی تر لەسەرجەم پارچەکانی کوردستاندا و بەتایبەتییش کوردستانی باشوور.
2. سکۆلارو زمانەوان و رۆشنبیران و ئەکادیمستان و زمانزانەکانی کورد، کە ئەوەندەی خەریکی ماستاوچییەتیی و پانکردنەوە بوونە بۆ رژێمە داگیرکەرەکان و لە هەنووکەشدا بۆ دەسەڵاتی خۆماڵیی، بەچارەکی ئەوەش ئاوڕێکیان لە زمانی ستاندەرد و لینگوا فرانکا بدایەتەوە بەو هەموو کۆڵەوارییەی زۆربەشیانەوە، ئێستا چەندین قۆناغ لە پێشتر دەبووین.

بارزانیی وەک سەرۆکی هەرێمی کوردستان، لەسەر دووڕێیانێکی مێژوویی وەستاوە، بۆیە سەرۆکی هەرێم لێرەدا مەبەستە، چونکە دەسەڵاتی سیاسیی و ئیداریی لە هەنووکەدا لەئەستۆی ئەوە. دووڕێیانێک کە دەبێت خۆی ساغبکاتەوە، ئایا بەڕاستیی سەرۆکی هەرێمی کوردستانە، یان هێشتا کولتووری سەرۆکی حیزب و ئایدۆلۆژیی حیزب و پاشخانی سیاسیی حیزب دەیجوڵێنێت. ئەوە بارزانییە دەتوانێ ئەم بڕیارە ساغبکاتەوە و کوردیی سۆرانیی بکاتە ستاندەردی نووسین لەڕووی سیاسییەوەو بۆ هەتاهەتایە ئەم دەرگایە لەکورستانی باشووردا دابخات.

ئەو چانسەی بۆ بارزانیی هەڵکەوتووە، زۆر گرنگە بیقۆستایەتەوەو لەسەردەمی خۆیدا گەشترین خاڵی مێژوویی بۆ خۆی تۆمار بکردایە. رۆڵی بارزانیی دووەم، وەک رۆڵی هێنری پێنجەمی (Henry V) بریتانیا دێتە بەراوردکردن. ئەو زۆر بە راشکاویی و ئازایانە، بڕیاری سیاسیی دا بۆ ستانده‌رایزکرنی زمانی ئینگلیزیی لە ساڵانی 1400 ەکاندا ، لەکاتێکدا تا سەردەمی ئەو خوێندن و سەرجەم جومگە سیاسیی و ئیدارییەکانی وڵات بە زمانی فرانسیی و لاتینیی بوون. لە ناو ئینگلیزدا هێنری پێنجەم بە باوەگەورەی نوسینی ئینگلیزی مۆدێرن دێتە ئەژماردن. پرسیار ئەوەیە ئایا بارزانیی دەتوانێ ئەو کاریزمایە بێت و ئەم شەڕی دایەلێکت و ناوچەگەرێتییەی هەندێ نووسەرو رۆشنبیری بادینانیی کورتبین بکوژێنێتەوەو گەورەترین شانازییش بۆ خۆی و گەلەکەی و پۆستەکەی تۆماربکات. ئەمە پرسیارێکە داهاتوویەکی کورت دەبێ وەڵامی بداتەوە. ئایا بارزانیی دەیەوێ لەمێژوودا بەهێنری پێنجەمی زمانی کوردیی بناسرێ؟

جەختکردنەوە لەسەر رۆڵی بارزانیی دووەم، لەوێوە سەرچاوە دەگرێ، کە شەڕی نێوخۆی کوردستان کە تەمەنی پتر لەچل ساڵە، ئەوەندەی کینەو بوغز و ناوچەگەرییەتیی و دایەلێکتچییەتیی رشتووە، ئەوەتا لە مەسەلەیەکی زۆر زۆر چارەنووسسازی وەک زمانی ستاندەردی نووسینی کوردییدا، بەهەزارو یەک رەنگ و شێوەی جیاجیا یەخەت دەگرێتەوە. چونکە هەموو کەس هەستیاریی ئەم مەسەلەیە دەزانێ و "ینک" خۆی ناکات بەخاوەنی ئەم مەسەلەیە، لای کەم لەبەر ئەوەی هێزو قورساییەکەی لە ناوچەکانی سۆرانیی زماندایە، ئەمەش جگە لەئۆپۆرتونیستیی و خەمساردیی و نەبانی ینک لەمەڕ ئەم بابەتەدا خوێندنەوەیەکی تر هەڵناگرێ. بۆیە بەهەموو ئاکامی هاوکێشەکانەوە ئەوە بارزانییە لەکورتماوەدا(چونکە لە درێژ ماوەدا رۆڵی سیاسیی بارزانییش نامێنێ) دەتوانێ یەکێک لەم رێگە چارانە هەڵبژێرێ:

1. بەشێوەیەکی فەرمیی و سیاسیی بڕیاری ستاندەرایزکردنی زمانی نووسینی کوردیی(سۆرانیی) بپەژرێنێ و کوردیی سۆرانیی بکاتە بناغەی لینگوا فرانکای کوردیی.
2. ئەم مەسەلەیە بەپشتدا بخات، یان بە خۆدزینەوە لێی، یان بەبیانوو هێنانەوە ، گوایە کاتی ماوە و ئەمە ئەرکی ئەکادیمیستەکانە! ئەم گۆڵمەزە تا چەندین ساڵ و چەندین دەیەی تر درێژەی هەبێ.

ئەم توێژینەوەیە گاڵتەی بەو بۆچوونە دێت، کە پێیوایە ئەمە کاری " ئەکادیمیستەکان" و "زمانزانەکان" و "پسپۆرەکانی زمان"ە. راستە ئەمانە ئەگەر قڕیان تێنەکەوتبێ و هەبن، دەتوانن پرۆژە گەلاڵە بکەن و بۆچوونی نوێ دابڕێژن و دیبەیت و سیمینار سازبکەن و ئەگەر برستیشیان تێدابێت ئەوە بە نووسین، توێژینەوەی لەسەر بکەن و هەموو ئەم ئارکایڤە دوورو درێژو قەبارە ئەستوورە پێشکەش بە پارلەمانی کوردستان(ئەو پارلەمانەی لەسەر نیوەی توانای نووسینی یەک پارەگرافیان نییە) و سەرۆکایەتیی هەرێم بکەن. ئەوانیش ، بەتایبەتیی سەرۆکی هەرێم بڕیاری سیاسیی لەسەر بدات. ئاخۆ ئەم کاروانە کیسەڵییە کەی بەرێ دەکەوێ؟ ئەوە مەگەر هەر زماننەزانەکانی کورد بزانن.

سەرۆکی هەرێمی کوردستان، دەبێ لەوە دڵنیابێت، ئەو سەرۆکی هەرێمێکی جیۆگرافیی دیاریکراوە لەکوردستانی باشووردا، ئەگەر سبەی رۆژ کەرکوک و خانەقین و شەنگار و ناوچەکانیان هاتیشنەوە سەر ئەم هەرێمەی ئێستای کوردستان، هەر هەرێمی کوردستانەو ئەویش هەر سەرۆکی هەرێمی کوردستانەو نەبووە ونابێ بە سەرۆکی کوردستان. جا ئەو زمانزانە شاخدارانەی لە ئایدۆلۆژیای

حیزبدا کولاون و بۆ بارزانیی دەسوتێن و دەتوێنەوە، رۆژانە یەک ملیۆن جار بنووسن "سەرۆکی کوردستان" وەک ئەوە وایە بنووسن سەرۆکی سیبریا(سایبیریا Siberia)، بۆیە سەرۆکی هەرێمی کوردستان دەبێ ئەو راستییە بزانێ، باسکردن لە زمانی نووسین و ئەدەبی یەکگرتووی کوردیی، مەبەست لەم هەرێمەی ئێستایە، نە سەرۆکی هەرێم ئەو مافەی هەیە، زمانی ستاندەرد بۆ پارچەکانی تری کوردستان چێبکات و نە ئەوانیش ئەو مافەی پێ رەوا دەبینین. نە ئەمەش هیچ لۆژیک و راشناڵبوونێکی تێدایە. زمانی ستاندەرد بۆ کوردستانی گەورە! لە هەنووکەدا تەنها لەهزری پانکوردیستەکاندا هەیە.

مستەفا بارزانیی (بارزانیی یەکەم)، سەرەڕای هەر رەخنەو سەرنجێک لەسەری ، بەڵام لە دوو هەڵوێستی سیاسییدا، زۆر بێئەندازە کاریزمایی خۆی بەرجەستەکردووەتەوە. یەکەمیان، مەسەلەی کەرکوکە، کە ئەو مافەی بەخۆی نەداوە، بەناوی گەلی کوردەوە سازشی لەسەر بکات، لەکاتێکدا سەرکردایەتی سیاسیی کورد لە هەنووکەدا گرەویان لەسەر کەرکوک کردووە. دووەمیان ، بەکارهێنانی کاریزمایی خۆی وەک سەرکردەی جوڵانەوەی سیاسیی لە کۆتایی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوودا لەهەمبەر خەڵکی بادیناندا، بۆ پەژراندنی خوێندن بەزمانی کوردیی(سۆرانیی).

خاڵی دووەم جێگەی سەرنجی ئەم توێژینەوەیەیە و ئەو پرسیارە دەوروژێنێ، بۆچیی بارزانیی دووەم، لە ئاست ساغکردنەوەی زمانی ستاندەردی کوردییدا، کەمتەرخەم بووەو لەسەردەمی ئەودا رێگە خۆشدەکرێ بۆ کەلێن کەوتنە نێوان ئەم دوو دایەلێکتەوە؟ باشترین بەڵگەش بۆ ئەمە رێگەدان بە پرۆگرامەکانی خوێندن لە ناوچەکانی بادینان، بەشێوە زاری کرمانجیی (دروستتر بادینانیی) و تەنانەت تێکەولێکەیەکی زۆر نامۆ بەزمانی کوردیی لە ناوچەکانی ژێر قەڵەمڕەویی پارتییدا لە پرۆگرامەکانی خوێندندا هاتووەتە ئاراوە، دەکرێ پێی بگوترێ رەنگکردن و ماکیاژکردنی سۆرانیی بە بادینانیی، لەکاتێکدا دەبووایە پێچەوانەکەی بکرایە.

لایەنێکی تری ئەم کێشەیە، کێشەی سکریپتی نووسینە، ئایا سکریپتی فارسیی- عەرەبیی(ئارامیی) بەکار بهێنرێ یان لاتینیی ؟ ئەم نووسینە لەو بڕوایەدایە، سکریپتی ئێستا هیچ گرفتێکی ئەوتۆی نییە کە رێگر بێت لەبەردەم ستاندەرایزکردنی زمانی کوردییدا. بەپێچەوانەوە هەندێ دەنگی سەرەکیی لەزمانی کوردییدا بەشێوەی پیت(تیپ) لەلاتینییدا بەتەواویی ون دەبن. ئەلفابێتای لاتینیی بۆ ئینگلیزییش بەتەواویی دەست نادات، چ جای بۆ کوردیی، چونکە خودی ئەلفابێتای لاتینیی بۆ ئینگلیزیی دروست نەکراوە، دوای رێنیسانس بەماوەیەکی باش ئەوسا خەڵک فێر بوو بەزمانی ئینگلیزیی نوێ بنووسێ و بخوێنێ(Fisher,2003).

ئێستا پاش پتر لە چوار سەد دانەساڵی رەبەق، ئینگلیزیی ناوەڕاست و دواتریش ئینگلیزیی مۆدێرن دەق دەگرێ و دەوڵەمەند دەبێ، هێشتا پیتە لاتینییەکان گەرووی ئینگلیز پڕ ناکاتەوە لە خوێندنەوەی تێکستدا، هێشتا دەنگەژێکان قورساییەکی زۆریان لەسەرە لە دەربڕینی تێکستەکاندا. هەر ئەمەشە وایکردووە بزوتنەوەیەک لە ئەمێریکا پەیدا ببێ، زۆر وشە بە سکریپتە رەسەنەکەی بریتانیا نانووسنەوە. کەچیی بابای پانکوردیست و پانلاتینستی کورد، تۆز دەکاو هەڵپەی ئەوەیەتی سکریپتی لاتینیی بسەپێنرێ، لەکاتێکدا هیچ خەمی زمانی ستاندەردی نووسینی نییە، چونکە ئەجێندایەکی پێچوپەنا لە هزریاندا پێکورە دەکات.

پەژراندنی پیتی لاتینیی، بۆ داهاتووی زمانێکی کۆمۆن لەنێو کوردەکاندا زۆر گرنگیی هەیە. بەتایبەت، لە ئێستا بەدواوە، نەوەی نوێی کوردانی دایەسپۆرا Diaspora ناتوانن ئەو سکریپتە عەرەبیی و فارسییەی، کورد سوودی لێوەردەگرێ بخوێننەوە فێری ببن. ئەم پرۆسەی گۆڕینی سکریپتە بۆ لاتینیی، دەبێ زۆر بەبەرنامەو شێنەیی کاری بۆ بکرێ و بە تێپەڕبوونی کاتیش، پێداویستییەکان پڕ دەکاتەوە. بەڵام ئەگەر هەر نەشکرێ، هیچ گرفتێ بۆ زمانی کوردیی دروست نابێت، تەنها ئەوە نەبێت لە داهاتوودا زیان لە یەکگرتوویی و یەکزمانی کورد دەدات. یان دەکرێ هەردووکیان پێکەوە بۆ ماوەیەکی زۆر بەیەکەوە بەکار بهێنرێن، ئەمە وێڕای ئەوەی زۆرینەی مێژووی کورد دەبێ سەرلەنوێ بە لاتینیی بنووسرێتەوە، یان وەربگێڕدرێ، کە ئەمەش لە ئەستەمەوە نزیکە.

زمانی ستاندەردی ئینگلیزیی، سەرەتا بەڕێکێخستن و بەیاساسییکردنی (کۆدیفای codify) لایەنی ڕێزمانیی و فەرهەنگیی دەستپێکرد و دواتریش دایەلێکتە جۆراوجۆرەکان بەرکەنارخران و یەک فۆرمی گشتگیری زمانەوانیی سەپێنرا (Milroy and Milroy,1985). لە هەنووکەدا زمانی ستاندەردی سۆرانیی لەهەموو ڕوویەکەوە خەملیوە. تەنها کارێک بیەوێ، ئەوەیە لەڕووی سیاسییەوە کۆدیفای بکرێ و بەسەر تەواوی هەرێمی کوردستاندا جێکەوت بکرێ. لێرەدا دەکرێ تایبەتمەندیی دایلێکتە جیاوازەکان لەفۆرمی نوێی ستاندەردی کوردییدا بەتەواویی لەبەرچاوبگێردرێن و بکرێنە پەیین بۆ نەمامی نوێی زمانی ستاندەردی نووسین، بەواتایەکی تر زۆرترین سوود لە کەلەپوور و سینتاکس و سیمانتیک و لێکسیکۆن(lexicon) ی دایلێکتەکان وەربگیردرێ و زمانی ستاندەردی چەندین بەرامبەر پێ هەڵکشێنرێ. یاخود بەو بۆچوونە باوەی هەیە، هەموویان لەسەر درەختی ستاندەردی نووسین، موتووربە بکرێن و پێکەوە ببنە دەسکێکی هەمەڕەنگ، بەڵام بەیەک بنج ئاو بخۆنەوەو هەر لەو بنجەشەوە وەک یەک فۆرمی تاکزمانیی گەشەیان پێ بدرێ.

لە جیهانی هاوچەرخ و جیهانی کۆندا، مێژوو زۆر وردەکاریی بەسوودمان لەسەر چێکردن و بەفەرمییکردنی زمانی ستاندەرد بۆ دەگێڕێتەوە. ئەگەر کەمێک خۆمان ماندوو بکەین و شەلم کوێرم پێیدا نەکێشین و لەگیرفانی پڕو مێشکی بەتاڵماندا قسە دەرنەهێنین، خۆمان تووشی هیستێریا نەکەین، کەفاوی دایلێکتچییەتی بە شەویلگەماندا نەچۆڕێتەوە و ناوچەگەرییەتیی و شارچییەتیی بخەینە لاوەو، هەندێک لەئەدەب و مێژووی زمانە جیهانیی و ناوچەییەکان بخوێنینەوە، بەدڵنیاییەوە بە ڕۆخی بڕوابەخۆبوون و یەکترپەژراندنمان دەگەیەنێت. چونکە ئەوە هەر ڕێکەوت نییە، بادینانییەک، عەرەبیی پێ باشتر بێ لە کوردیی سۆرانیی (لەسەردەمی بەعس و دیکتاتۆریی سەدامی دیکتاتۆردا، وەک ئاو، عەرەبییان دەخواردەوە)، ئەمە دەردێکە ئەگەر چارەسەرنەکرێ و ڕێگەی لێ نەگیرێ، دەست لەشوێنی خراپتریش دەکوتێ.

نموونەیەکی تری گەلان بۆ چێکردنی زمانی ستاندەرد، نۆرمی ستاندەردی فینلەندیی (فینیش- Finnish)، کە لەنیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەمدا ستراکتۆرەکەی بنیاتنراوە، ڕێک لەکاتێکدا دەستی پێکردووە کە ئایدێنتیتیی نیشتمانیی بۆ ئەو وڵاتە بەدەست هێنرا، لەو سەروبەندەدا، چینە باڵاکانی ئەم وڵاتە یان بە سویدیی ، یاخود بەزمانە ئەوروپاییەکانی تر دەئاخافتن، بۆ ئەوەی پردێک لەنێوان زۆرترین خەڵک کە دایەلێکتی فینیشیان هەبوو، لەگەڵ چینە باڵاکاندا کە بە سویدیی مامەڵەیان

دەکرد، دروست بکرێ، زمانی ستاندەردی نوێی نوسینیان بەفەرمیی ناساند(Laitinen,1997).

بەمشێوەیە سکۆلارو رۆشنبیران و ئیلیتی نووسەران، هەزاران وشەی نوێیان چێکرد ، بەکەڵکوەرگرتن لە دایلێکتە جیاوازەکان و زمانی کۆنی جوتیارەکان و دێهاتنشینەکان، زمانی ستاندەردی فینیشیی تا ئێستایشی لەگەڵدا بێت هەر لەگەشەدایە(ibid). کەواتە هەندێ کەس پێیانوایە زمان دروستکردن سەختە و نابێ و ناکرێ، هەر لەگیرفانی خۆیان دەریدەکەن، هەرچەند کورد لەهەرێمی کوردستاندا، پێویستی بە چێکردنی زمانێکی نوێ نییە، بەڵکوو تەنها بەفەرمییکردن و خزمەتکردنی کوردیی سۆرانیی و کەڵکوەرگرتن لە دایەلێکتەکانی تر، جوانترین زمان و پوختترین و پاراوترین لینگوا فرانکای زمان لەئارادایەو لە هەڵکشانێکی بەردەوامیشدایە.

وێڕای بەفەرمیی ناساندنی زمانی فینیشیی لە فینلاند، زمانی سویدیی بە هاوتەریبیی مایەوە لەو وڵاتەدا، هەردووکیان پێکەوە زمانی نیشتمانیی فینلاندن و وێرای زۆرایەتیی فینیشیی و کەمایەتیی سویدیی ، زۆر هارمۆنییانە پێکەوە هەڵدەکەن و هەردووکیشیان زمانی ستاندەرد و فەرمیی وڵاتن، (LIEBKIND, TANDEFELT, and MORING, 2007) . ئەوانەی پێیانوایە، کە دەکرێ هەردوو دایەلێکتی سۆرانیی و کرمانجیی لەیەک کاتدا پێکەوە زمانی خوێندن و دامودەزگاکانی دوو دەڤەری جیاوازی هەرێمی کوردستان بن، نەک هەڵەن، بەڵکوو زۆر نەدان و بێئاگان لە لینگوا فرانکای نیشتمانییدا. سۆرانیی و کرمانجیی و هەورامیی و زازایی ئەگەر زمانگەلێکی جیاوازن ، بەڵێ دەکرێ هەریەکەیان بکرێن بەزمانی فەرمیی وڵات، وەک سویسرا، کە ئەڵمانیی و فرانسیی و ئیتالیی و رۆمانشیی (Rumantsch or Romansh) وەک چوار زمانی نیشتمانیی تێدا بەکار دەهێنرێ. بەڵام سۆرانیی و کرمانجیی و ...تاد، کۆمەڵە دایەلێکتێکی یەک نەتەوەن و دایلێکتەکانی زمانی کوردییان پێدەگوترێ. ناکرێ بەهیچ شێوەیەک لەوە زێتر رێگەیان پێ بدرێ لەیەک جیۆگرافیای سیاسییدا هەر دایلێکتەو بۆ خۆی تەراتێن بکات لەسەرچییش ، لەسەر کەوڵی لینگوا فرانکای کوردیی تەراتێن بکەن.

بیرمەندی زمانەوانیی " باختین"، شرۆڤەی تاکزمانیی و زمانی ستاندەرد زۆر بە رێکوپێکی دەکات، ئەو زۆر بەوردیی دەست دەخاتە سەر گرنگیی یەکزمانیی و بەرکەنارکردنی فرە دایەلێکتیی، چونکە لای ئەو سەرکەوتنی زمانێک، یان دایەلێکتێک بەسەر ئەوانی تردا، واتای بەکۆیلەکردنی ژێرکەوتووەکان نییە، بەڵکوو ئەمە وەک "فاکتێک یەکگرتوویی نیشاندەدات" و هاوکاتیش پێداویستییەکی مێژوویییە(Bakhtin,1981,p.271). ئێستا کورد کۆمەڵە دایەلکتێکی هەیە، هەر یەکەو لەناوچەیەکدا کاری خەڵک رایی دەکات، ئەم خەڕەکە دەبێ لێرەدا بوەستێنرێ، ئەمە نە ئازادییەو نە مافی مرۆڤە، ئەمە گەورەترین ستەمە لە یەکزمانیی (proto-language) و یەکدەستیی زمان دەکرێ.

ئەگەر بڕیارە زمانی ستاندەرد فۆرمێکی سێنترالیی وەربگرێ و زمانی ئەدەبیی ئەم فۆرمە سێنترالییە بێت (Crowley,2003)، ئەوە زمانی کوردیی سۆرانییە دەبێت زمانی ستاندەردی کوردیی بێت. چونکە هەر ئێستا لە کوردستاندا، زمانی فەرمیی زۆربەی دامودەزگا حکومیی و حیزبییەکان و نێوەندە کولتووریی و رۆشنبیرییەکان، کوردیی سۆرانییە. هەروەها دەوڵەمەندە لە ئەدەبی کوردییدا، بەبەراورد بەهەموو دایەلێکتەکانی تر. ئەوەی پێیوایە ئەوە بەدرخانییەکان و کرمانجی ژووروو بوون،

یەکەم گاڤیان وەشاند، ئەوە بەجێی خۆی و جێگەی شانازییە، بەڵام ئەو نانە... نانە، ئەمڕۆ لەخوانە، ئێمە باس لە هەنووکە دەکەین و باسیش لە هەرێمی کوردستانی باشوور دەکەین، لێرەشەوە بە تفاقی ئێستاوە هەنگاو بۆ داهاتووی پرۆتۆزمان(یەک - زمان)یی دەنێین.

پسپۆران و ئەدەب دۆستانی زمانی ئینگلیزیی لە ساڵی 1873 دا هەستان بەدامەزراندنی کۆمەڵەی دایەلێکتی ئینگلیزیی (EDS)، ئەم هەنگاوە هاوکات بوو لەگەڵ چێکردنی فەرهەنگی نوێی ئۆکسفۆردی ئینگلیزیی لەلایەک و چێکردنی فەرهەنگی دایەلێکتە ئینگلیزییەکاندا، مەبەستی سەرەکیی ئەم پرۆژانەش کۆکردنەوە و بژارکردنی زمانی ئینگلیزیی بوو لەیەک زمانی یەکرەنگ و سێنترال و تەواو ستاندەردو پرۆفیشناڵدا، ئەم پرۆژەیە وشەگەلێکی زۆری هەرێمە جیاوازەکان و دایلێکتە جیاوازەکانی ترینجاندە ناو زمانی ئەدەبیی و ستاندەردی ئینگلیزییەوە(Crowley, 2003). بەهەمان شێوە، کوردیش پاش بەفەرمییناسینی زمانی ستاندەردی کوردیی، دەتوانێ چەندین فەرهەنگی دایلێکتە جیاوازەکان بەرهەم بهێنێ و پێکەوە هەموویان قلْپ بکاتەوە ناو زمانی ستاندەردی کوردییەوەو سێنترالّی ئەم زمانە ستاندەردو ئەدەبییە مسۆگەرتر و مکۆمتر بکات.

هەر دایەلێکتێک یاخود زمانی دەڤەرێک، توانیتی خۆی بکاتە "سوپەرزمان" و دایەلێکت و زمانەکانی تری خستە بن هەنگڵییەوە، واتای ئەوە دەگەیەنێت کە ئەم زمانە خۆی تیۆرایز(theorize) کردووە (Chapman,1932,p.562). کوردیی سۆرانیی بەهەوڵ و کۆششی خۆی و ڕێبوارانی، ئەم تیۆرایزەی تێپەڕاندووە، یان لە خراپترین دۆخدا دەکرێ بڵێین لە تیۆرایزبووندایە، ئەم تیۆرایزبوونەش پرێستیژبوونی دەداتێ و هەموو نیشانەکانی ستاندەرایزی پێ دەبەخشێت(ibid, p.563).

گەورەترین مەترسیی بۆ سەر زمانی ستاندەرد، ڕێگەدان بەخوێندنە بە دایەلێکتە دابڕاو و گۆشەگیرەکان، لەمەش مەترسیدارتر، ئەوەیە زۆریی و بۆریی خەڵکی نەخوێندەوارو بێئاگا لە ئەدەب و نووسین، پشکیان هەبێ لە قورسایی دانان بەسەر دەوڵەت یان دەسەڵاتی جێبەجێکردندا بۆ لەمپەردانان لەبەردەم زمانی ستاندەردا(Newbolt,1921). هەزار درود لەگۆڕی نیوبۆڵت، بەڕاستیی باش مەترسییەکانی سەر زمانی ستاندەردی شیکردووەتەوە. وەرە بێزت لەخۆت نەبێتەوە، لەم کات و ساتەدا، کۆمەڵێ ڕۆشنبیرو ئەدیب و مامۆستاو..تاد، تازە بەتازە دێن داوای ئەوە دەکەن پرۆگرامەکانی خوێندن بەزاراوە لۆکاڵییەکانی دەڤەرەکەی خۆیان بێت. لەم ئاقارەشەوە دەیانەوێ لۆبیی دروست بکەن و بەرەشکە واژۆ کۆبکەنەوە، بە پاڕانەوەو لالانەوەو نازونووز دەیانەوێ سەرۆکی هەرێمی کوردستان، ڕێگە نەدات، کوردیی ستاندەرد، یان وەک ئەوان دەڵێن، سۆرانیی پێ بنێتە قوتابخانەکانیانەوە. دەیانەوێ خوێندکارەکانیان بەدایەلێکتە شیرینەکەی خۆیان بخوێنن و زمانی ستاندەرد لەپێ بکەن.

ئەگەر تا ئێرە وازانراوە، کە ئایدێنتیتی ئیسنۆزمانەوانیی، پابەندە بە تێکهەڵکێشە سۆسیۆزمانەوانییەکانی ئایدێنتیی ئەسنیکییەوەو وەک بەشێک لە گێڵگەی ئەنسرۆپۆلۆجی لە زمانی کەمایەتییە نەتەوەیی و ئەسنیکییەکان دەکۆڵێتەوە(Giles,1977; Heine, 1997) . ئەوە دەبێ لێرە بەدواوە، کوردی دایەلێکتپەرست، لقێکی تریش بۆ ئەنسرۆپۆلۆجیای ئەم دەردە دایەلێکتچییە بدۆزێتەوەو ناوێکی زانستیی پڕ بە پێستی خۆی لێ بنێت. چونکە ئەوەتا ئەسنیکی کورد، ئامادە نین لەهەرێمی کوردستانی باشووردا، زمانی ستاندەرد بپەژرێنن، ئامادەنین لینگوافرانکای نووسین

بپەژرێنن و هەڕەشەی یاخیبوون و بەرخۆدان دەکەن. لە کاتێکدا ئێستا کاتی ئەوە هاتووە کورد پرۆتۆزمانی هەبێ و پەتای دایەلێکتەکان بنبڕ بکات، کەچیی بەداخەوە ئەگەر بە پەنجەیەک بەم دایەلێکتچییانە دەگوترێ نا، بە نۆ پەنجەکەی تر ئاماژەی هاندان و دەست لەپشتدانیان بە پەیام بۆ دەنێردرێ. ئەگینا ئەم دۆخە ناجۆرە، تەنها چەند ساتێک لەکاریزمایی سەرکردە و پارلەمانە چەوت سوێندخۆرەکەی کوردستانی دەوێ، بۆ یەکلاییکردنەوەو بڕیارێکی ئازایانەو نیشتمانییانە.

سەیرە، هەموو مێژووی کورد، بە وردبینیش بگەڕێی یەکگرتوویی و یەکدەستیی لەمەڕ هیچ پرسێکی نیشتمانیی تێدا نییە. ئەگەر هەشبووبێ یان هەبێ، کە زۆر کەمیش بووە هەمیشە تاکتیکیی بووە و هەرگیز ستراتیژیی نەبووە. ئایدێنتیتیی ئیسنۆزمانەوانیی، هەمیشە زمانی وەک خۆشەویسترین جگەرگۆشە لە ئامێز گرتووە و بە چەکێکی هاوبەش و سیمبۆلێکی هاوبەشی زانیوەو بەتوندیی لەلایەن ئەسنیکەکانیشەوە دەست بەم دۆکترینەوە گیراوە (Bourhis ,1979; Haarmann,1986; Shukla,1985). کەچیی ئەسنیکی کورد، لەبری ئەوەی زمانێکی ستاندەردو یەکگرتوو چێبکەن و پێوەندییەکانیان توندوتۆڵ بکاتەوەو بیکەنە سیمبۆلی یەکدەنگیی و یەکدەستیی و بیلاوێننەوە، بەپێچەوانە هەر دەڤەرەو لەخەمی زاراوەکەی خۆیدایە و ئەوەی بەلایدا ناچن زمانی لینگوافرانکای نووسینی کوردییە.

ئەم شەڕە گەڕەکەو ئەم هەلومەرجە ناجۆرەی زمانی کوردیی پێدا تێپەڕ دەبێ لەنێوان فڕکان فڕکانی هەردوو دایەلێکتی سەرەکیی زمانی کوردیی (کرمانجی سەروو و خواروو، یان هەندێک پێی دەڵێ کرمانجی ناوەڕاست و ژووروو) دەبێت بەلایەکدا بخرێ، ئەوە گومانی تێدا نییە، هەندێک لەو بادینانیانەی کوردستانی باشوور پشت ئەستوورن بە زۆرایەتی کوردەکانی باکوور و رۆژئاوا، ئەمەش لەئەنجامی خوێندنەوەیەکی چەوت بۆ جیۆپۆلیتیک و سۆسیۆزمانەوانییەوە سەری هەڵداوە. ئەم دۆخە دۆخێکی زۆر ناوازەیە، تەنانەت یەک رۆژ زێتر درێژە بەم هێتەرەجینییەسە(heterogeneous- هەمەچیزەیی) ی زمانی کوردیی بدرێ، کەمتەرخەمییەکی مەترسیدار دەبێ. زمانی کوردیی دەبێ لە قۆناغی هێتەرەجینییەسەوە بۆ قۆناغی هۆمەجینییەس(homogenous- چوونیەکیی) بگوازرێتەوە.

کاتێ ئەم توێژینەوەیە دەڵێ زمانی ستاندەرد دەبێ بسەپێنرێ، بەو واتایە نییە ئەم سەپاندە ئایدێنتیی کۆمەڵایەتیی و ئیسنۆگرافیی بەسەر بەشێک لە جڤاکی کوردییدا بسەپێنێ. چونکە ئەمە خۆی دژی بنەما سەرەکییەکانی ئەو ئەدگارانەیە کە کوردی وەک نەتەوە، یەکدەست و یەک دیسکۆرس بۆ جیاکردنەوە لەگەلانی تر هێشتووەتەوە. بەڵام لێرەدا قسە لەسەر فۆرماتەکانی زمانە وەک گرنگترین پێوەندییەکانی ئەندامییەتیی گرووپەکان لەرووی ئیسنۆزمانەوانییەوە، ناکرێ ستراتیژیی ئەم ئایدێنتییە کارگوزارییە، نەخرێتە کرۆکی باسی ئیسنۆزمانەوانییەوە(Louw-Potgieter and Giles,1988). بەواتایەکی روونتر، ئایدێنتیتیی کارپێکەوەکردنی ئەندامبوونی تاکەکانی کۆمەڵ، لەستراتیژیی ئیسنۆزمانەوانییەوە سەرچاوە دەگرێ. بەداخەوە لە نێوان فۆرماتی زمانی کوردیی (سۆرانیی و کرمانجیی) دا،کەمتر ئەم ئایدێنتییتە ئیسنۆزمانەوانییە دەبینرێ.

زمانی ستاندەردی فەرانسیی لە سەدەی شانزەیەمەوە ، پاش ئەوەی بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ" زمانی ئیلێتە ئەدەبدۆستەکان بوو، بەتەواویی کریستاڵ کرایەوە"(Lodge,2003,p206). دواتریش بەگوێرەی

قۆناغە سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان، ئەم زمانە گەشەی بەخۆیەوە بینیوەو، جار دوای جار زۆرتر ستاندەرایزتر و کریستاڵتر بووە، سەرەنجام ئەم گەشە کولتووریی و زمانەوانییە لەگەڵ قۆناغەکانی بنیاتنانی نەتەوەو وڵاتدا(nation-state building)، بووەتە هۆی زێتر ستاندەرایزی زمانی فەڕەنسیی و دواجار بووە بە سیمبۆڵی ئایدێنتیتیی نیشتمانیی(ibid).

ئەگەر سوودیش لە ئەدەب و زمانی ئینگلیزیی و فڕانسیی و نەتەوەکانی تر وەرناگرین، خۆ دەکرێ هەر بەبۆنکردن، کۆمەڵێ شتی نوێیان لێوە فێربین. ئەگەر دەست بە ستاندەرایزی زمانی کوردیی بە فەرمیی نەکرێ، ئەوە گومانی تێدا نییە ئەم خەڕەکی دایەلێکتبازییەی نێوان زاراوە سەرەکییەکانی کورد، "بەرەو جیاوازییەکی قووڵیی سۆسیۆستایلیی socio-stylistic دەڕوات" (Lodge,2003,p216). ئەم سۆسیۆشێوازییە لە زماندا دەردوبەڵاو سەریەشەی زۆرتر دەهێنێ و تا دێتیش دایەلێکتەکان زۆرتر لێک دووردەکەونەوە. تەنها ستاندەرایزی زمانی کوردییە دەتوانێ پێش بەم بەرەڵایی و پاشاگەردانییە بهێنێ. "کە دەڵێی زمان، رێک دەڵێی جڤاک "Lévi-Strauss in Duranti 1997, p.337"، ئایا بەڕاستیی و بێ خۆهەڵخەڵەتاندن ، جڤاکی کوردیی زمانی کوردیی هەیە؟، یان کۆمەڵێ دایەلێکتی جیاوازی هەیەو هەر دایەلێکتەو لە خەمی خۆیدایە. ئایا بەڕاست، کورد ئەوەی لەباردایە کە لینگوا فرانکایەکی ستاندەرد چێبکات و پیڕۆی بکات؟

بەدەستهێنانی(acquisition) زمانێکی ستاندەرد لە بواری کۆدە زمانەوانییەکاندا، هەر کارێکی نێوخۆیی نییە، بەڵکوو جیهانبینییەکە بۆ کارتێکردنە کۆمەڵایەتییەکان، چونکە ئەوە زمانە کە ئایدێنتیتییەکی کولتووریی هاوبەش و دووبارە بەرهەمهێنانەوەی جیاوازییە کۆمەڵایەتییەکان لەنگەر پێ دەگرێ(Mac Giolla Chriost, 2003). بەڵام بەداخەوە ئەم ئایدێنتیتییە هاوبەشە ، خەریکە بەتەواویی بەکێردی دایەلێکتچییەتیی هەنجن هەنجن دەکرێ.

ئەم خۆجیاکردنەوەیەی هەندێ نووسەرو ئیلێتی رۆشنبیرانی بادینان لە کوردستانی باشووردا و نەپەژراندنی زمانی ستاندەردی کوردیی و هەڕەشەی یاخیبوون و واژۆکۆکردنەوە بۆ ئەوەی دایەلێکتە لۆکاڵییەکەی خۆیان رەپ و راست بمێنێتەوەو رێگە نەدەن کوردیی سۆرانیی بچێتە بواری پەروەردەو خوێندن و دامودەزگاکانەوە، ئەو پرسیارەمان لا دروست دەکات، ئایا کولتوورو باکگراوند و سیمای ئەسنیکیی جودایان هەیە لەچاو شوێنەکانی تری کوردستاندا، ئایا بەئاشکرایی و بێ ترس ئەو پرسیارە بکەین، زمانی کوردیی ئەوان جودایە لەزمانی کوردیی شوێنەکانی تر؟ راشکاوانەتر ئایا زمانی کوردیی یەک زمانە؟ هەموو ئەم نیگەرانیی و ددانەنانە بەڕاستییەکاندا، دەمنباتەوە بۆ ورەدەکاریی و ئارێشەکانی ئەو لقە زانستەی ئەنسرۆپۆلۆجی کە بە ئێسنۆلۆجی ethnology ناسراوە.

ئەگەر لەرووی سۆسیۆزمانەوانییەوە و سایکۆلۆجی زمانەوانییەوە دەرمانسازیی و بیماری ئەم گرفتی زمان و دایەلێکتگەلەی کوردستانی باشوور شرۆڤە نەکرێ، ئەوا لەڕووی ئێسنۆلۆجییەوە دەگەینە ئەو راستییەی تێگەیشتن لە شڵەژان و باری دەروونیی بەشێک یان توێژێک لە هەناوی ئەسنیکێکی پارچەپارچەکراوەوە کە خۆیان جیادەکەنەوە، یان خۆیان بەنەژادی باڵاتر دەزانن لە پێکهاتەی زمانەوانییدا، سەختتر دەکات. زمانی مرۆڤ، کە مانیفێستۆی گرنگترین لایەنی دەروونیی ژیان دەکات، لەرووی ئێسنۆلۆجییەوە گومانی جیایی و دووبەرەکیی نێوان پێکهاتەکانی یەک ئەسنیک

دەکات(Duranti,1997).

لەنێو کورددا، کە بەپێی زۆرینەی زانستە مرۆییەکان بێت، یەک نەتەوەو یەک خاک و یەک کولتووری هاوبەشی هەیە، بەکەمێک جیاوزیی ناوچە جیۆگرافییەکان و نزیکایەتی بەشەکان لە نەتەوە سەردەستەکانەوە، کەچیی لە روانگەی دورانتییەوە بێت، ئەنسرۆپۆلۆجی کولتووریی و ئەنسرۆپۆلۆجی زمانەوانیی ئەم حەز وخولیا شێتانەیەی کورد تێر ناکات و ئەوە ئێسنۆلۆجییە دەبێت لەم دیاردە ناوازەیەی زمان-جیاوازییە بکۆڵێتەوە(Duranti,1997). پرسیارو وەڵامەکە زۆر ئاسان دەست دەکەوێت، ئایا بەڕاستیی کورد یەک زمانی هەیە، یان دوو، سێ و چوار....ئەگەریش بڕیارە لە رووی ئەسنیکییەوە یەک نەتەوەبین و پێچەوانەی زانستە مرۆییەکان فەنکشن نەکەین، هۆی چییە ئەم هەموو تەنگە چیکڵدانەیی و بەلارێدابردنی نەخشەڕێگای (roadmap) زمانی ستاندەردی کوردیی؟ ئەگەر نا، ئایا بەڕاستیی کورد یەک زمانی کۆمۆنی هەیە؟ ئایا بەویژدانەوە، ئەگەری جێکەوتکردنی لینگوای فرانکای کوردیی هەیە لەناو ئەنتاگەنیزمی ئەم دایەلێکتچییانەدا؟

زمانی کوردیی بەڕادەیەک جیاوازییەکانی تێدا زەقبووەتەوە کە بووەتە جێگەی سەرنج و تێڕامانی لێکۆڵەرانی بیانییش، چونکە لەدیدی زۆریانەوە جیاوازییەکانی نێوان ئەم دایەلێکتانە ئەوەندە زۆرە، وەک جیاوازیی نێوان چەندین زمانی سەربەخۆ دەیخوێننەوە(Mac Giolla Chriost, 2003). بۆ نا، ئەمە راستییەکەو نکۆڵییکردن لێی، جگە لە نەدانیی و نەزانیی هیچ بنەمایەکی زانستیی نییە، خۆمانی لێ کەڕ بکەین. هەر ئێستا چەندین کەس لێرەو لەوێ پەیدابوونە، لەناو زازایی و ئێزیدیی و تەنانەت لورییەکانیشدا کە خۆیان بەکورد نازانن. هەورامییش پەیدابووە، هەڕەشەی ئەوە دەکات ئەگەر سۆرانیی بکرێ بەزمانی ستاندەرد، دەدا بەکێودا و پەرچەکرداری توندوتیژ دەنوێنن.

دیسان بۆ نا، ئەوە نییە ئینتەرناسیۆنال-گرووپی مافی کەمایەتییەکان، بە ئاشکرا ئاماژە بەوە دەکات، کە هەندێ کەس لەنێو کوردە جۆراوجۆرەکاندا بانگەشەی ئەوە دەکەن، کە گۆرانیی و کرماشانیی و لوریی و زازایی و لەکیی، زمانی زگماکیی جیاوازیان هەیە(MRG,1997). ئاخۆ بێویژدانییە کاتێ سکۆلارە بیانییەکان پێشبینی ئەوە بکەن، جیاوازییە دایەلێکتییەکان،، گومان دەخەنە سەر یەکێتیی ئایدێنتیتیی و کولتووریی و سیاسیی کورد و پرۆبلماتیک و سەریەشە بۆ زمانی ستاندەردی کوردیی پەیدا دەکەن(Mac Giolla Chriost, 2003).

لەهەوڵێکی بەرچاو و ئازایانەدا، نووسەران و رۆشنبیرانی کورد، بەسەدان وشەی کرمانجی ژووروویان تێکەڵ بە کوردیی سۆرانیی کردووە، ئەمە زۆر جێگەی دەستخۆشییە بۆ تێکەڵکردنی ئەم دوو دایەلێکتە سەرەکییە لە سەرەوە (نەک لەژێرەوە). بەواتایەکی تر بناغەی ئەم دوو دایەلێکتە تێکەڵ ناکرێن، بەڵکوو دەبێ لەسەرەوە تێکەڵ بکرێن لەسەر رەگوریشەی یەکێکیان ستاندەردی کوردیی پانوپۆڕ چێبکرێ. لەکاتێکدا لە رووی سیمیانتیک و سینتاکس و لێکسیکۆنیشەوە بێت، سۆرانیی زۆر دەوڵەمەندترە، باشترین بەڵگەش تێکست و مێژووی ئەدەبیی سۆرانییە بەبەراورد بە کرمانجیی، کەچیی زۆر کەم دەبینرێ، نووسەرانی کرمانجی ژووروو، وشە و دەربڕینی سۆرانیی لە تێکستەکانی خۆیاندا بەکار بهێنن. ئەمەش زۆر بەمەبەستەوە دەکرێ و جۆرێک لە لووتبەرزیی و خۆبەزلزانیی تێدایە.

زمانی فەرمیی کۆمەڵگە، بەشێوازە یاسایی و سیاسییەکەی، دەوڵەت دیاریی دەکات، لەم دیارییکردنەشدا، زمانێکی یەکگرتوو، دەبێتە زمانی دەستووریی کە وەڵامدەرەوەی پێداویستییە سەرەکییەکانی جفاکە(Bourdieu,1991). ئەگەر کورد دەوڵەتی سەربەخۆی نییە، بەڵام حکومەتی دیفاکتۆی هەرێمی کوردستان دەتوانێ ئەم فەنکشنە لەبری دەوڵەتی کوردیی دوورمەودا، بەتەواویی جێکەوت بکات و بڕیاری لەسەر بدات. ئەگەریش حکومەتی هەرێم، لەژێر هێجەمۆنیی حیزبدایە(پارتیی و یەکێتیی)، ئەوا باڵاترین ئۆرگانی دەستوریی، کە پارلەمان (نوێنەری حیزبەکان) و سەرۆکایەتی هەرێمە دەتوانن ئەمە یەکلابکەنەوە. بۆچیی ناکرێ؟ ئەم پرسیارە ساکارە، زۆر شتی خراپی لێ دەخوێنرێتەوە، بەتایبەت کە ساڵ بەساڵ دەیخەنە دواوە.

زمانی پیشەسازیی و دەستکرد(interlingua)

ئەوە کاری ئینتێلەجێنسیای (Intelligentsia) کوردە، کە زمانی ستاندەردی کوردیی بەم ئاستە لە ئێستێتیک گەیاندووە، ئیتر کاری سیاسییەکان و دەزگا دەستووریی و یاساییەکانە ئەمە ستاندەرایز بکەن و بیکەن بە زمانی ئۆفیشەڵ بۆ سەرجەم جیۆگرافیای هەرێمی کوردستان. ئەگەر تێرمی ئێسنۆزمانەوانیی بۆ کێشەی نێوان ئەم دایەلێکتانە دروستیش نەبێ، بەڵام راستییەک هەیە دەبێ نەترسانە ددانی پێدا بنێین. ئەم دوو دایەلێکتە یەکزمانیی ئەسنیکی کوردییان کوشتووە، وەک فیشمان پێشبینی دەکات، "ئەم جیاوازییە ئەهریمەنییە، سەرەنجام توندوتیژیی لێدەکەوێتەوە"، ئەگەر ئێسنۆلینگویستەکان، چارەسەری ریشەیی بەمیکانیزمی ئێسنۆلۆجی بۆ ئەم بابەتە نەدۆزنەوە(Fishman,1999,p.453). لە باری دیمۆگرافییەوە دەکرێ بڵێین ئەم توندوتیژییەی نێوان ئەم دایەلێکتانە، دابڕانێکی قووڵتر و لێک دوورکەوتنەوەی یەکجاریی بەدواوە دەبێ، ئەگەر بەفەرمیی چارەسەر نەکرێ.

بەرەنجامی باسەکە:

کورد وەک نەتەوە و ئەسنیک، زمانی ستاندەرد و پرۆفیشناڵی تا ئێستا نییە، تەنها گەلە بەو ژمارە زۆرەوە خاوەنی زمانی لینگوافرانکایەکی فەرمیی نەبێت، هەروەک چۆنیش گەورەترین گەلی بێ دەوڵەتە. لەماوەی پتر لەسەدەیەکدا، زمانی کوردیی سۆرانیی گەشەیەکی گەورەی کردووە، لەهەموو لقە زمانەوانییەکاندا پێش کرمانجیی کەوتووە. ئەم گەشەی سۆرانییە، بە بیروڕای زۆر لە پسپۆرانی زمانەوانیی ، بناغەیەکی تۆکمەیە بۆ چێکردنی زمانی ستاندەردی کوردیی بەشێوە فەرمیی و سیاسییەکەی، ئەم توێژینەوەیەو زۆرێک لە شارەزایانی بواری زمان پێیانوایە، زمانی ستاندەردی کوردیی، لینگوافرانکای کوردیی، خۆبەخۆ رسکاوەو تەنها بەفەرمییناسینی لەڕووی سیاسییەوە، بەسە بۆ ئەوەی ئەم ستاندەرایزە بەتەواویی ببێت بەیاسا لە جڤاکی کوردییدا.

گرفتی پیتە ئارامییەکان (فارسیی و عەرەبیی جەڕێنراو) و لاتینییەکان، ئەوەندە قورس نییە و هیچ رێگرییەکی بۆ ستاندەرایزکردنی کوردیی سۆرانیی دانەناوە. ئەمەیان لە پرۆسەیەکی شێنەییدا دەکرێ چارەسەر بکرێ. بەڵام گرفتی سەرەکیی هەنووکە، بەفەرمییناسینی ستاندەردیی کوردیی سۆرانییە. ئەمەیان پێداویستییەکی ژیارییەو بەپشتداخستنی لەوە زێتر، مەترسیی گەورەی بەشوێنەوەیە. مەترسییەک کە جیاوازییەکانی نێوان کرمانجیی و سۆرانیی قووڵ و قووڵتر دەکاتەوە. ئەم بڕیاری

ستاندەرایزکردنەی لینگوا فرانکای کوردیی، تەنها هەڵوێستەی سەرکردەیەکی کاریزماو دووربینی سیاسییەکانی دەوێ. لە کۆتاییشدا ئەم توێژینەوەیە، بە لۆژیکەوە بڕوای بەسەپاندنی لینگوا فرانکای کوردیی و زمانی ستاندەرد هەیە. دواکەوتنیش لەم هەنگاوە، مەترسییەکانی دوولەتبوونی زمانی کوردیی بۆ چەند دایەلێکتێکی ستاندەرد، لەبری زمانی ستاندەرد برەو پێدەدات.

تێبینیی: ئەم توێژینەوەیە، لە"پردی رۆژنامە"دا بە 3 بەش بڵاوبووەتەوە، لە نۆڤەمبەری 2007 دا.

References:

1. BAKHTIN, M.M.(1981), *The dialogic Imagination*, Austin, University of Texas Press.
2. BARTELY, W.W(1982) Critical Study: The Philosophy of Karl Popper. Part III: Rationality, criticism, and logic. *Philosophia* 11(1):121-221
3. BOURHIS, R. Y. (1979) Language and ethnic interaction. IN GILES, H. (Ed.) *Language and Ethnic Relation.* Oxford, Pergamon Press.
4. BURDIEU, P. (1991) *Language and symbolic power,* Cambridge, polity press.
5. CHAPMAN, R. W. (1932) Oxford English. *Society for Pure English,* 4. No.XXXVII
6. CHOMSSKY,N (1988c*)* *Language and Politics* C.P.Otero(ed),. Montreal, Black Rose Books.
7. COUPLAND, N. (2000) Sociolinguistic prevarication about ‘standard English’. *Journal of Sociolinguistics,* 4(4), 622–634.
8. CROWLEY, T. (2003) *Standard English and the Political of Language,*2nd edition, London, New York., Palgrave Mcamillan.
9. DERRIDA, J (1967) ,*Of Grammatology, trans, Gayatri Chakravorty Spivak Baltimore MD*: The John Hopkins University Press.
10. DURANTI, A. (1997) *Linguistic anthropology,* Cambridge, Cambridge University press
11. FEYEBEND, P(1978) *Science in a Free Society*. London: New Left Book
12. FISHER, J. H. (2004) The Origins of the English Writing System and the Roots of its Letter - Sound Confusion,interview with The Children of the Code(registered interview).
13. Fishman, J.A 1999, *Handbook of Language and ethnic identity*, Oxford: Oxford University Press.
14. Fishman, Joshua (2004) Language maintenance, language shift, and reversing language shift. In *The Handbook of Bilingualism*. Edited by Tej Bhatia and William C. Ritchie. Oxford: Blackwell
15. FOUCAULT, M (1980), *Power and Knowledge*. New York, Pantheon.
16. GILES, H. (Ed.) (1977) *Language, Ethnicity and Intergroup Relations,* London, Academic Press.
17. Gumperz, J (1982) *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. HAARMANN,H.L(1986) *Language in Ethnicity: A view of Basic Ecological Relations*, . New York,: Mouton de Gruyter..
19. HALLIDAY, M. A. K. (1998) Things and relations: regrammaticizing experience as technical knowledge. IN MARTIN, J. R. & VEEL, R. (Eds.) *R ea ding Science: Critical and functional perspectives on discourses of science.* London and New York, Routledge.
20. HALLIDAY, M. A. K. (2003) written language, standard language, global language. *World Englishes, Vol.22, No.4, PP.,2003,* 22(4), 405-418
21. Heine, B (1997) *Cognitive Foundations of Grammar*. Oxford/New York: Oxford University Press.
22. Hill, T (1958), Institutional Linguistics, Orbis 7
23. HLHÄUSLER, P. (1996) Ecological and non-ecological approaches to language planning. IN HELLINGER, M. & AMMON, U. (Eds.) *Contrastive Sociolinguistics.* Berlin, Mouton de Gruyter.
24. HONEY,J(1997) *Language is Power, The Story of Standard English and its Enemies*, , London, Boston,Faber and Faber.

25. HOPE,J (2000) , Rats,,Bats,Sparrows and dogs: biology linguistics and the nature of Standard English . IN WRIGHT, L. (Ed.) *The Development of Standard English 1300-1800, Theories, Descriptions, Conflicts.* UK, USA, Australia and Spain,, Cambridge University Press.
26. KABATEK, J. (1997) Strengthening identity : differentiation and change in contemporary Galician. IN CHEHIRE, J. & STEIN, D. (Eds.) *Taming The Vernacular, from dialect to written standard language.* London, New York, Longman.
27. KACHRU, B. (1983) *The Indianization of English: The English Language in India*. Delhi: Oxford University Press.
28. KRISTIANSEN, T. (2001) The Notion of Standard Language in Late Modernity: Introducing Three Studies of Young Danes' Perceptions and Evaluations of Standardness in Language. *LANGUAGE AWARENESS,* 10(1).
29. LAITINEN, L. (1997) Norms made easy: case marking with modal verbs in Finnish. IN CHESHIRE, J. & STEIN, D. (Eds.) *Taming The Vernacular, from dialect to written standard language.* London and New York. , Longman.
30. LIEBKIND, K., TANDEFELT, M. & MORING, T. (2007) why a special issue on the Swedish-speaking Finns? *International Journal of the Sociology of Language*.
31. LODGE, R. A. (2003) *A Sociolinguistic History of Parisian French,* UK,USA,AUSTRALIA,SPAIN,SOUTH AFRICA, Cambridge University Press.
32. LOUW-POTGIETER, J. & GILES, H. (1988) Imposed identity and linguistic strategies. IN GUDYKUNST, W. B. (Ed.) *Language and Ethnic Identity.* UK and USA, Short Run Press.
33. MAC GIOLLA CHRIOST, D. (2003) Language, Identity and Conflict, A comparative study of language. *ethnic conflict in Europe and Eurasia.* London and New York, Routledge.
34. Milroy, J (1992), *Linguistic Variation and Change*, Oxford and Cambridge, Mass: Blackwell.
35. MILROY, J. & MILROY, L. (1985) *Authority in Language, Investigating Language Prescription and Standardisation, ,* London and New York., Routledge and Kegan Paul.
36. MILROY, J. (2000) Historical description and the ideology of the standard langue. IN WRIGHT, L. (Ed.) *The Development of Standard English 1300-1800, Theories, Descriptions, Conflicts.* UK, USA, Australia and Spain,, Cambridge University Press.
37. Milroy, L. and Milroy, J. (1991) Authority in Language. Investigating Language Prescription *and Standardisation* (2nd ed). London/New York: Routledge.
38. Minority Rights Group International {MRG}(ed.), (1997), World directory of Minorities, London: MRG
39. MUHAMMAD, Z. (1991) Islamic Calligraphy: A Technical Overview. IN FISHER, C. G. (Ed.) *Brocade of the Pen: The Art of Islamic Writing.* Michigan State University.
40. MÜLLER, M.(1861), Lectures on the Science of Language, Vol.1.
41. NEGEV,A(1986) *Nabataean Archaeology Today* ,New York: New York University press
42. NEWBOLT, H (1921), *the teaching of English in England: Being the Report of the Departmental Committee Appointed by the President of the Board of Education to Enquire into the Position of English in the Educational System of England* , London, HMSO.
43. Normas Ortograficas e Morfoloxicas de idioma Galego 1982.Real Academia Galega/ Instituto da Lingua Galega.
44. Pinker,S.(1994) *The Language Instinct*. London: Penguin
45. RISSANEN,M(2002) Standaristaion and the language of early statues. . IN WRIGHT, L. (Ed.) *The Development of Standard English 1300-1800, Theories, Descriptions, Conflicts.* UK, USA, Australia and Spain,, Cambridge University Press.
46. ROMAINE, S(1984). *The Language of Children and Adolescents. The acquisition of communicative competence*. Oxford: Blackwell.
47. SHUKLA, H.L (1985*), Language, Ethnicity, and History*, Delhi: B. R. Publishing Corporation
48. SMITH,N (1999) *Chomsky Ideas and Ideals*, Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press
49. ST.CLAIR, R. (1982) "from social history to language attitudes. IN RYAN, E. B. & GILES, H. (Eds.) *Attitudes Towards Language Variation.*

50. Tabouret-Keller, A (1997) Language and identity. In *The Handbook of Sociolinguistics*. Florian C(eds). Oxford: Blackwell, pp. 315–26.
51. WEXLER, P. (1993) Unspoken languages. *International Conference of Historical Linguistics.* Los Angeles,.
52. Wright, L(1996), About the evolution of Stand English, in Studies in English Language and Literature: , *Doubt wisely*, papers in Honour of E.G. Stanley, ed. MJ .Toswell and E.M. Tyler, London, and New York ,:Routledge, pp.99-115.

53.لەتیف. س، شێخ وەسانی،ئا(2007) بادینییەکان شێوەزاری سۆرانی تەلاَقدەدەن، دهۆک بەنیازە بۆ سالَی نوێ، کتێبی خوێندگاکان بە زاری کرمانجی دابەش بکات، ریپۆرتاژ، لڤین، ژ.56، سێپتەمبەر، لا 9-11 .
54.شاکەلی،ئە(1990)، *گیروگرفتی ئەلفبێ و دیالێکت لە زمانی کوردیدا و چەند سەرنجێک*،سایتی دەنگەکان، ئارکایڤی نووسەر: سوید.
55.شاکەلی،ئە (1999)، *زمانی یەکگرتووی کوردی،گەلێک لە دەولَەتی کوردی،پێویستترە*، ،سایتی دەنگەکان، ئارکایفی نووسەر: سوید.
56.زەکی، م.ئە(2004) *خولاَصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان*،بەشی 1-2، چاپی دووەم، چاپخانەو ئۆفسێتی شڤان،سلێمانیی.

سەرنج: ئەم چوار ژێدەرەی دوایی، سەرچاوەی کوردیین، سکریپتی نووسینەکان و کۆوتەیشنەکانیان وەک خۆی دانراونەتەوەو دەستکاریی نەکراوون.